



TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
soome-ugri keelte kateeder

Indrek Kärner

OMASONAD JA LAENUD VESJEGONSKI KAKSKEELSUSSITUATSIOONIS

Diplomitöö

Juhendaja dots. Tiit Kukk

Lubatud kaitmisele

6. juunil 88

P. Alvre

TARTU 1988

Sissejuhatus

Käesolev töö koosneb kolmest osast. Esimene osa on üldteoreetiline ja käsitleb keelekontakti ning kakskeelsuse mõisteid. On kujundatud ka kakskeelsuse "mudel", millest lähtub teises osas vesjegonski karjalaste keelesituatsiooni kirjeldus ning põgus ülevaade situatsiooni kujunemisest.

Kolmas osa sisaldab sõnade laenamise teoreetilist tutvustust ning konkreetse materjali analüüsi koos metoodika kirjeldusega. Ära on toodud ka sõnaloend, mille põhjal lähematerjal koguti ja kõik vasted loendis olevatele mõistetele.

Üheks töös järgitud põhimõtteks on see, et keelekontaktides esilekerkivaid probleeme ei tohiks lahendada puhtlingvistiliselt, küsitlus peaks olema laiem (sotsiaalsete aspektide arvestamine). Siinkohas oleks sobiv ära tuua tsitaat Paul Ariste ja Arvo Laanesti artiklist: "Kui on tegemist vepsa, karjala, isuri või vadja keelega, samuti Nõukogude Liidus kõneldavate soome murretega, ei saa eesmärgiks olla kõigi uute vene laenude registreerimine, sest kakskeelsete isikute kõnes võivad esineda mistahes vene sõnad. Küll aga tuleks põhjalikumalt uurida laensõna ja võimaliku omakeelse sünonüümi vahekorda, laensõnade tarvitamise iseärasust eri vanuserühmades, sotsiaalsetes kihtides ja mitmesugustes situatsioonides, samuti laensõnade kohanemist vastuvõtva keele süsteemiga" (Ariste, Laanest 1985 : 395).

Samast artiklist on oluline teinegi mõte: "Nõukogude fennougristikas pööratakse keelekontaktide ja kakskeelsuse küsimustele üsna palju tähelepanu, kuid uurimismetoodika vajaks täiustamist. Tuleks kasutada sotsiolingvistika meetodeid, uurida keelte kasutamist erinevates keskkondades ja situatsioonides, oma ja teise keele elementide stiiliväärtust" (Ariste, Laanest 1985 : 397).

Antud töö seab vaatluse alla karjala-vene keelekontakti tingimustes toimuva vene sõnavara laenamise protsessi, oma- ja laensõnade vahekorra. Eesmärgiks on välja tuua üldisemaid tendentse selles vallas.

Kirjeldus toetub 1983., 1985. ja 1986. aastal Vesjegonski keelealale tehtud ekspeditsioonide kogemusele. Esimesed kaks sooritati Tšamerovo ümbruse küladesse (Fedovo, Belskoje, Sažihha, Dudino, Uljanihha, Lopatihha jt.). Sõnamaterjal on kogutud viimasel ekspeditsioonil Timoškino piirkonda. Küsitletud on umbes 40 keelejuhti (osad grupis) 11 külast:

Abrossimovo: Stoljakova, L.N.; Dumnovo: Lebedeva, A.V.;

Kornjagovo: Pronina, A.F., Ivanov, N.A.; Krutsõ: Krosnjakova, J.S., Lungina, M.I., Mihhailova, K.A., Sidorova, A.H.;

Kuliberovo: Ivanov, N.V., Jurin, F.S., Jurina, A.S., Jurina, J.I.; Lobnevo: Buskin, N.L., Danilova, O.P., Pojessov, A.A., Svistakova, L.V., Svistakov, M.V., Svistakov, V.I., Šutina, A.M., Šutina, A.V., Zorin, I.P., Zorin, V.I.;

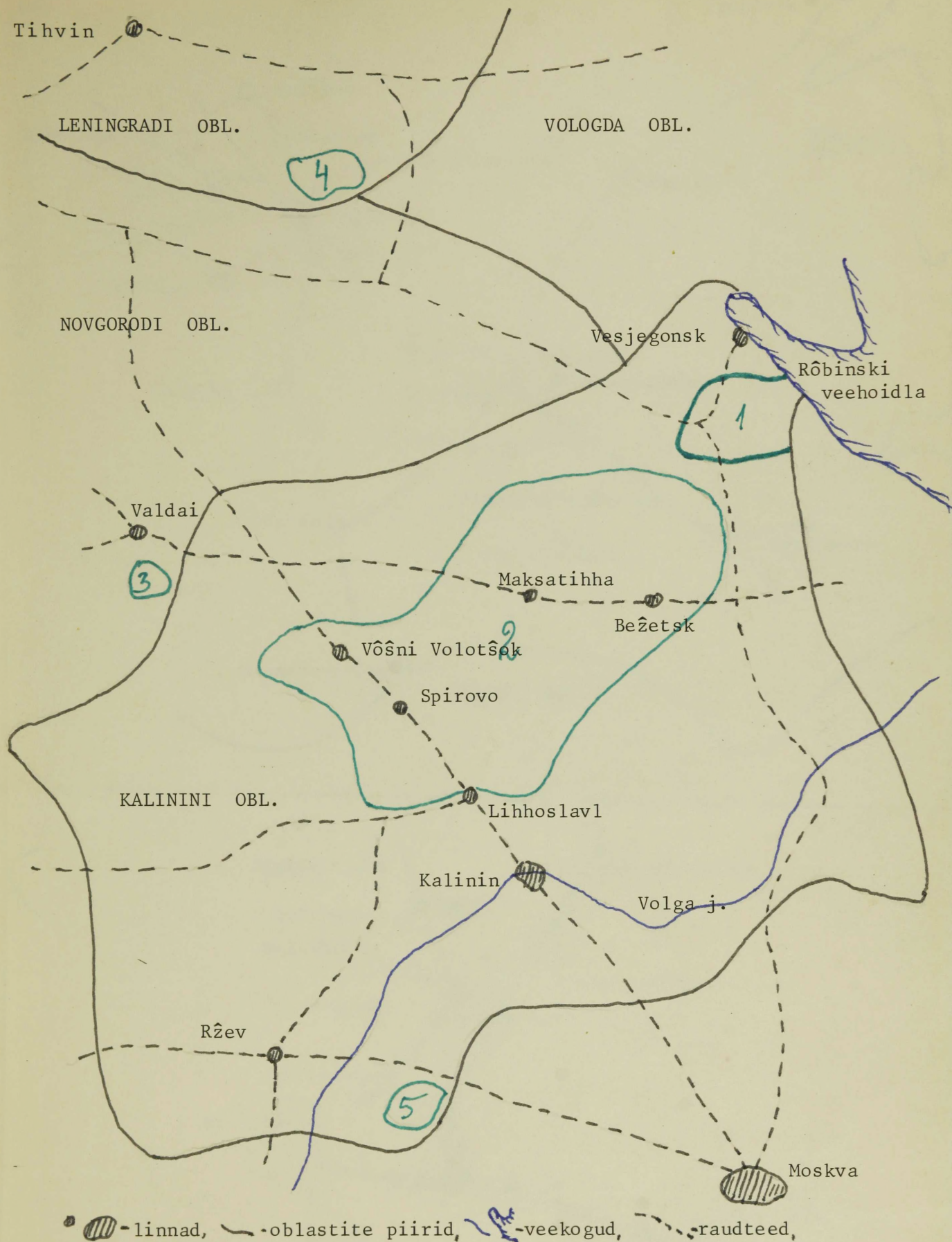
Meljuhhino: Jeršov, I.J., Jeršova, M.D., Kozlova, M.P.;

Pjatnitskoje: Lebedeva, I.I.; Ploskoje: Jakovenko, A.N., Korobilo, J.A., Nikiforova, V.I., Vantšin, P.S., Vantšina, N.;

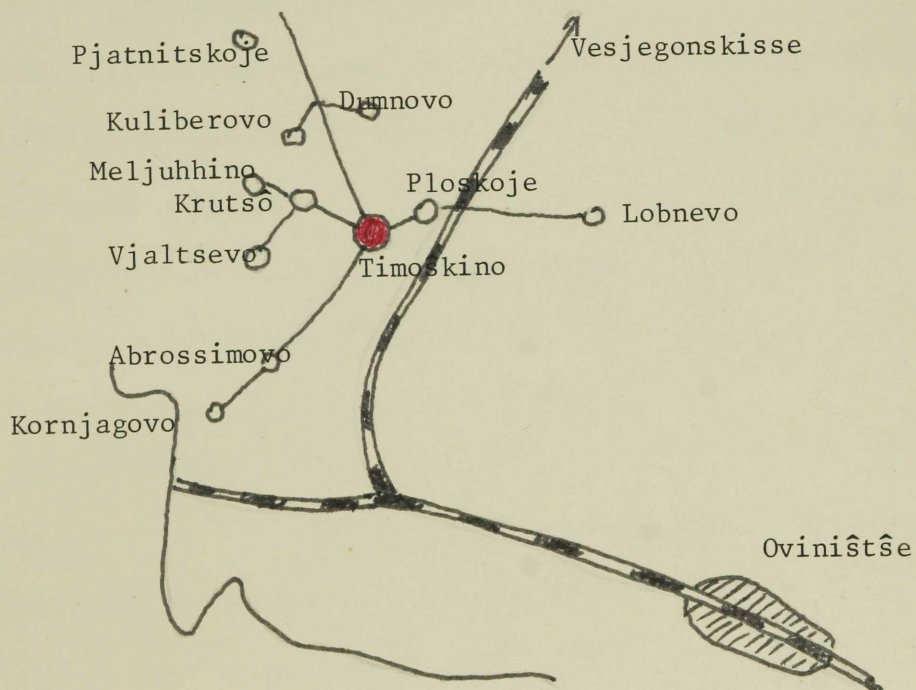
Timoškino: Ivanov, N.S., Lavrova, M.N., Mjasnikova, T.S., Orlova, K.A., Pojessov, N.F., Smirnov, P.I., Smirnova, N.,

Zaitsev, M.N., Vikentjeva, M.J.; Vjaltsevo: Gubanov, J.P.,
Gubanova, L.I., Gubanova, Z.M. (Vt. ka jooniseid 1 ja 2).

Teoreetiliselt on toetunud põhiliselt U. Weinreichi ja
E. Haugeni töödele keelekontaktist ning sotsiolingvistide
R. Belli, A. Mielikäise, K. Nahkola uurimustele.



Joonis 1. Vesjegonski murdeala paiknemine lõunakarjala murdealade seas



Joonis 2. Vesjegonski rajooni Tšamerovo ja Timoškino ümbruse külade paiknemine

1. KEELEKONTAKTIST JA KAKSKEELSUSEST

1.1. Keelekontakt

Keelekontakti on defineeritud mitmeti. Seda nähtust on kirjeldatud kahe või mitme keele kokkupuutumisenä mingitel tingimustel (nt. geograafilistel), kuid selline lähenemine jääb poolikuks.

U. Weinreich oma "Keelekontaktides" ütleb, et: "... kaks või mitu keelt on kontaktis, kui neid vaheldumisi kasutab üks ja sama isik" (Вайнрайх 1979 : 22). S.t., et keelekontakt eksisteerib isikuti, geograafilised jm. tegurid on küll mõjustajateks, aga seda inimese kui keele (antud juhul keelte) kandja kaudu.

Geograafilises plaanis võib olla kontakt kujunenud algsest naabruses asuvate rahvaste kokkupuutealal. Samuti võib keelekontakt kujuneda ühe rahva ümberasumisel teise rahva territooriumile või selle naabrusesse.

Kahe (või mitme) rahva kontakt ei ole ainult territoriaalne (ses mõttes füüsiline) ega ainult keeleline, vaid vältimatu on ka muude inimese ja rahva olemisega kaasnevate valdkondade kokkupuude: majandus, religioon jne. Laiemalt öeldes võib seda nimetada kultuurikontaktiks. Keel on kõigi inimese elu- ja tegevusaladega lahutamatu seotud.

Niisiis võib öelda, et keelekontakt realiseerub nii üksikisiku tasandil kui ka üldisemal - kultuurilisel tasandil. Sellel on omakorda tagasimõju üksikisikule.

Kui keelekontakti territoriaalne üksus on riigi staatuses, võib keelekontakt saada ka juriidilise aspekti. S.t. üks või teine, aga on võimalik, et ka mõlemad keeled saavad

endale fikseeritud asendi - nt. riigikeele staatuse. See viitab asjaolule, et keelekontakti probleemid võivad ulatuda poliitilisse sfääri.

E. Haugen viitab keelekontaktide alaste uurimuste sageli puhtlingvistilisele olemusele. Ta ütleb, et suur osa materjali ei oma keelelist iseloomu ning neil nähtustel on paljus psühholoogilised ja sotsioloogilised põhjused (Хайген 1972 : 61 - 80).

Keelekontakt on keerukas nähtus. Kaks(mitu-)keelsusala keeleline pilt kujuneb välja paljude tegurite mõjul, millest keeltes endis peituvad põhjused moodustavad osa. Teisi põhjusi ei tohi alahinnata.

Keelekontaktide uurimisele on pannud teoreetilise aluse U. Weinreich ja E. Haugen. Paul Ariste kinnitab, et hilisemad uurijad on lisanud vaid nüansse (1981 : 34).

Kuivõrd keelekontakt toob endaga kaasa paljude sotsiaalse aspektide seostamise vajaduse keelenähtustega, siis on üheks selle valdkonna uurimise distsipliiniks sotsiolingvistika. Sellele teadusele on alusepanijaks ameerika keeleteadlane W. Labow. Nimetada tuleks veel R. Belli, A. Sveitserit.

1.2. Kakskeelsus

Keelekontakti mõiste toob paratamatult kaasa ka vajaduse defineerida kakskeelsust (mitukeelsuse jäätame antud töös kõrvale).

Kasutame U. Weinreichi määratlust: "Vahelduvalt kahe keele kasutamise praktikat nimetame kakskeelsuseks ja seda

realiseerivaid isikuid kakskeelseteks" (Вайнрайх 1979 : 22).

Kakskeelsuse mõistega on tihtipeale küllaltki suvaliselt ümber käidud ja püütud tähendust omistada lihsalt kahe keele valdamisele. Seega oleks otstarbekas kakskeelsust veidi täpsemalt seletada. Seda on eesti keeleteadlastest teinud Mati Hint.

"Kakskeelsus on indiviidi võime kasutada kaht keelt võrdselt või ligilähedaselt võrdselt (ka mõtlemises). Tõeline kakskeelne võib vabalt lülituda ühelt keelelt teisele kas või poole lause pealt. Kakskeelsus saavutatakse üksnes keele omandamise eas (viienda-kuuenda eluaastani) perekonnas või teiskeelses ümbruses, mitte aga võõrkeeleõpetuse meetoditega" (Hint 1987/6 : 51).

Veel võib lisada, et kakskeelsus on keelekontakti avaldumine kõnes ja seega lahutamatult seotud keelekontakti uurimisega.

Kakskeelsus avaldab mõju nii keele kandjatele - üksikindiviididele, kuid keeled on nende kaudu ka vastasmõjus. Järgnev ülevaade tugineb R. Belli teooriale (Белл 1980) aga ka Mati Hindile (Hint 1987).

Kuivõrd kakskeelsus on omandatav, siis on selge, et üks keeltest peab olema esmane. Laps on võimeline õppima vaid üht keelt korraga (Hint 1987/6 : 53). Seega võib väita, et kakskeelsuse koodid (kood - kommunikatiivne süsteem, ka kultuuri osa (Белл 1980 : 30)) jagunevad esimeseks ja teiseks keeleks. Keelt aga võib vaadelda nii ajaloolises plaanis kui ka mingil ajahetkel. Esimene-teine keel on diakroonilisest aspektist vaadatuna, sünkroonilisest aspektist on keeled esmane ja teisene.

Tabel 1

Kakskeelsuse ajalised aspektid (Белл 1980 : 155 järgi)

<u>Ajaline aspekt</u>	<u>Keel</u>
Diakrooniline	Esimene Teine
Sünkrooniline	Esmane Teisene

Diakrooniline aspekt näitab keelte omandamise järjekor-
da, sünkrooniline keelte kasutuse dominantsust.

Kakskeelsus üksikindiviidi seisukohalt võib olla posi-
tiivne nähtus: avardub suhtlusvõimalus, suurem informatiiv-
sus. Samas võib aga see endaga kaasa tuua negatiivseid il-
minguid. Näiteks võib teiskeelse suhtluse liialt varase al-
guse puhul esimese keele oskus jääda viimistlemata. Samuti
võib teine keel jääda lõplikult omandamata ja siis on tegu ju-
ba nn. poolkeelsusega (Hint 1987/6 : 53).

Samuti võib kakskeelsus kaasa tuua rahvusliku enesemää-
ramise ebamäärasuse, oma rahvuse ja emakeele alahindamise,
kultuurilise nihilismi jne. S.t. kakskeelsus mõjutab inimest
psühholoogiliselt. Siinkohas aga väljub kakskeelsuse mõju
indiviidi piirest ja hakkab mõjutama sotsiaalset keskkonda,
kultuuri.

Kakskeelsus on tihedalt seotud üldise sotsiokultuurili-
se ümbrusega. Ühelt poolt on see seotud ühe või teise keele
rolliga, staatusega. Samas on seos keelt kandva indiviidi
rolliga. Sellist seostatust võib nimetada keelesituatsiooniks.
Keelesituatsioon avaldab mõju keeltele nende rollivahekorra
kaudu.

Kakskeelses keskkonnas (ühiskonnas) on oluline ühe või
teise keele (koodi) valik vastavalt üksikindiviidi rollisuhe-

tele ja suhtlussituatsioonile.

Suhtlussituatsioonis on igaühel mingi staatus - määratud koht hierarhias. See toob kaasa ka mingi prestiižiastme - hinnangulise suhtumise. Igale rollile on vastavalt staatusele ja prestiižile suhtlusnorm, millest iga rolli kandja peab kinni pidama ja millest johtuvalt ta peab ka valima vastava suhtluskoodi - kakskeelses keskkonnas ühe või teise keele. Koodi valikut mõjustab ka suhtlussfäär e. valdkond. Siinkohal võib lisada, et eelloetletud asjaolud avaldavad ükskeelses suhtlussituatsioonis samuti mõju, sest kui pole valida keelte vahel, jääb alles valikuvõimalus nt. erinevate stiilide, intonatsioonide vahel.

Samasisulistel seisukohtadel on ka J. Gumperz. Kui inimene räägib, teeb ta alati valiku võimalike väljendusvahendite vahel. Ühtesid vorme võib ta kasutada kõnes ülemustega, teisi kolleegidega, kolmandaid näiteks lastega. Ükskeelses keskkonnas on valik piiratud sama keele variantidega, kakskeelses keskkonnas saab valida ühest või teisest keelest. Valik aga hakkab sümboliseerima sotsiaalseid suhteid (Гамперц 1975 : 304).

Üks ja sama inimene võib omada mitut staatust - olla ametnik, sõber, naaber, lapsevanem. Vastavalt staatusele võib muutuda keel.

Kakskeelsetel on kõigil omad ühelt keelelt teisele ümberlülitumise kohad (punktid, momendid), nt. ametlikes asjaajamistes (kaupluses ja muudes avalikes kohtades) (Гамперц 1975 : 313 - 314).

Niisiis, suhtlussituatsioon indiviidide vahel oleneb kokkuvõtlikult öeldes sotsiaalsetest suhetest. Sotsiaalseid

suhteid võib jagada esmasteks ja teisesteks. Et suhteid paremini lahti mõtestada, tuleb anda neile kahte tüüpi iseloomustused: füüsilised ja sotsiaalsed. Mõistetavuse huvides tuleb tuua ka näiteid suhetest suhtlusest osalejate kohta ja samuti suhtlussfääri kohta. Selguse mõttes olgu siin ära toodud R. Belli koostatud sotsiaalsete suhete skeem (vt. joonis 3).

Esmastes sotsiaalsetes suhetes on suhtlus e. interaktsioon isiklik, teisestes ametlik e. tarbeline.

Selleks, et kujutada kakskeelsuse "mudelit", on vaja veel määratleda keelte staatused.

Kõigepealt: kakskeelsusel on seoses keelestaatuse mõistega ja keele funktsionaalsusega mingis sfääris kaks nüanssi. Üht tähistab mõiste bilingvism ja teist diglossia. Bilingvismi puhul on kaks keelt teineteise suhtes võrdse staatusega, diglossia puhul on aga üks kõrge, teine madala staatusega. Kõrge staatus tähendab seda, et keelt kasutatakse ametlikus sfääris, tal on antud juriidilised eelistused (riigikeel) või on ta juriidiliselt fikseerimata siiski domineeriv ühiskondlikus kasutuses võrreldes madala staatusega keelega. Madala staatusega keel kuulub mitteametlikku, nt. kodusesse sfääri. Sellest johtuvalt võib kakskeelsuse võimalustena nimetada:

- 1) bilingualism diglossiata;
- 2) diglossia bilingualismita;
- 3) samaaegne diglossia ja bilingualism (Белл 1980 : 177).

Esimese võimaluse näiteks on Belgia, kus nii hollandi kui ka prantsuse keel on riigikeeled.

Teise võimaluse näiteks on "kolmanda maailma" maad, kus "eliit" kasutab endiste kolonisaatorite keelt.

Kolmas on harvem võimalus. Näiteks võib tuua araabia maad, kus eksisteerivad kõrvuti klassikaline araabia keel ja araabia kõnekeel.

Kakskeelsuse "mudeli" konstrueerimisel on järgnevas lähitud sellest, et

- esimene keel on madala staatusega,
- teine keel on kõrge staatusega.

See määrab esimese keele kasutuse neisse sfääridesse, mis kuuluvad esmaste sotsiaalsete suhete alla. S.t. esimest keelt kasutatakse kodus, perekondlikus ringis, isiklikes suhetes (sõprade vahel) ja sotsiaalselt iseloomult on see keel üldine suhtluskeel olmetasandil. Kuivõrd suhtlusring on võrdlemisi kitsas, puudub esimese keele tarvitamisel ametlik sotsiaalne kontroll - kõne kontroll on spontaanne enesekontroll.

Üle minnes teiseste sotsiaalsete suhete sfääri, hakkab toimima keeletarvituse üle ametlik sotsiaalne kontroll. Kuivõrd keeletarvitaja allub selle "sundusele", valib ta suhtluskeeleks (kas teadlikult või alateadlikult) teise keele, millel on kõrgem staatus.

Selline erinevates sotsiaalsetes suhetes erineva staatusega keele tarvitamine määrab ära ka ühe või teise keele prestiiži. Prestiiž on kõrgem antud juhul teisel keelel, millel on ka kõrgem staatus. Kuivõrd teine keel on riigikeeleks (sõjavägi, ametiasutused, massikommunikatsioon - skeemis "kontsert"), siis teiseste sotsiaalsete suhete sfäärides tegetsemise ja sealt informatsiooni saamise ainuvõimaluseks on teise keele võimalikult parem valdamine. See aga avaldab juba mõju esmaste sotsiaalsete suhete ühele sfäärile - koolile (skeemil on koolisfäär paigutatud üleminevasse asendisse

esmasest sfäärist teisesesse). Ka kool orienteerub (orienteeritakse) ümber teise keele võimalikult paremale õpetamisele. Et aga lapsed koolis ja ka edaspidises elus paremini toime tuleksid, hakatakse neile juba enne kooli õpetama teist keelt, mis omab kõrgemat prestiiži ja avab suuremad võimalused teisestest sotsiaalsete suhete sfäärides "läbi lüüa".

Niisiis, keele staatus ja prestiiž avavad teisele keelele tee ka esmaste sotsiaalsete suhete sfäärides domineerima hakkamiseks. See seab aga ohtu esimese keele säilimise.

Sama juhtub siis, kui kakskeelsed puutuvad kokku ükskeelsete teise keele valdajatega (näiteks segaabielud, sõprusuhted). Kuivõrd esmaste sotsiaalsete suhete sfäärides on vältimatu solidaarsus suhtlemises, kasutab kakskeelne individ loomulikult suhtluspartnerile ainumõistetavat keelt.

Lapsed, keda on maast-madalast õpetatud teises keeles, muutuvad samuti ükskeelseteks teise keele valdajateks. See omakorda tingib vanemate pideva teise keele kasutuse ka koduses sfääris.

Siit järeldub, et kui kakskeelsuse tingimustes on ühel keelel kõrgem staatus ja prestiiž, juriidiline eelistatus, kui teises keeles toimib massikommunikatsioon ja suhtlus ametlikes sfäärides, samuti kooliõpetus, siis on paratamatu, et teine keel hakkab domineerima ka koduses sfääris ning tõrjub ta nooremate põlvkondade mõjul lõpuks ka sealt välja. Soodustavaks ja kiirendavaks asjaoluks on assimilatsioon ükskeelsete teise keele valdajatega, segaabielud.

Eeltoodud teoreetiline mudel viitab sellele, et kakskeelsuse nähtuste analüüsil on vajalik uuritava kakskeelsus-situatsiooni kirjeldus antud hetkel.

SOTSIAALSED SUHTED

Iseloomustus			Näide	
	Füüsiline	Sotsiaalne	Suhe	Sfäär
Esmased	lähedus väike ulatus pikaajalisus	üldised eesmärgid tõene hinnang laiemad teadmised osalistest vabadus mitteametlik kontroll vältimatu solidaarsus	sõber - sõber	mängugrupp
			vanem - laps mees - naine	perekond
			õpetaja - õpilane	kool
			õhvitser - alluv	sõjavägi
Teisesed	distant suur ulatus lühiaajalisus	diferentseeritud ees- märgid väline hinnang osalised teadmised osalistest sundus ametlik kontroll vältimatu võim	töötaja (ülemus)- - tööline	ettevõtte
			esitaja - kuulaja	kontsert

Selle mudeli alla paigutub ka karjala-vene kakskeelsus.
Järgmises osas esitatakse Kalinini oblasti Vesjegonski rajooni kakskeelsete karjalaste keelesituatsiooni kirjeldus.

2. KEELESITUATSIOON VESJEGONSKI KARJALASTE ASUALAL

2.1. Karjala-vene keelekontakti kujunemine

Minnes Vesjegonski keelekontakti juurde, tuleks alustada selle kujunemisest. Andmeid selleks võib saada keelest endast. Näiteks võib tuua laenude periodiseerimist.

Keeleteadusele saab siin tõhusalt toeks olla ajalugu ja arheoloogia. Ajaloo- ja keeleteaduse ühisuuringud näitavad, et kokkupuuted nende hõimude vahel, kellest hiljem kujunesid karjala rahvas ja vene rahvas, leidsid aset juba meie ajaarvamise eel (Ariste 1952 : 699). Samas tuleb öelda, et keelekontaktist need andmed ei räägi. Ka üksiklaenude tulek ei ole alati kindlalt tuvastatav. Võidi laenata nii vene hõimudele otse kui ka sugulashõimude kaudu (Ariste 1958 : 25).

Karjala rahva sidemed venelastega hakkasid süvenema Vene ja Rootsi omavaheliste "maajagamiste" käigus. Kuivõrd Rootsi võim on karjalastele kogu aeg survet avaldanud, siis on mõistetav, et nad on püüdnud otsida liitu venelastega. Rootslaste pealetung ida poole algas XII sajandil Erik Edvardsoni ristikäiguga. Karjalased võtsid küll mitme sajandi vältel osa sõjakäikudest liidus vene vägedega, 1323. a. Pähkinäsaari (Orehhovetsi) rahu Vene ja Rootsi vahel aga andis Karjala maakitsuse lääneosa rootslaste valdusse. Sealsed karjalased ristiti katoliku usku ja viidi Rootsi-Soome feodaal-

süsteemi alla. Sellest ajajärgust (XIII-XIV saj.) algas ka karjalaste siirdumine vene aladele. Massiliseks kujunes väljaränne XVII sajandil (Бубрих 1971).

Kõige arvukamalt siirduti Tveri kubermangu. Mitme suurema lainena toimunud ümberasumise järel loeti siirdlasi kuni 30 000. Väljarände põhjusteks olid siis usuline ja majanduslik surve, mida feodaalne ja katoliiklik Rootsi osutas karjalastele. Karjalased soovisid säilitada iseseisvust ja rändasid Rootsi mõjupiirkonnast välja. Ametlikult oleks pidanud Vene valitsus nad rootslastele välja andma, kuid oldi huvitatud sõdade ja nälja laastatud alade uuest asustusest (Virtaranta 1961 : 29 - 47).

Uutes oludes hakkasid karjala ja vene rahvas tasapisi segunema, segunema hakkasid ka keeled. Alus kakskeelsuse kujunemiseks oli olemas. Assimilatsioon kulges ka Vesjegonski aladel ühtlases tempos, kuni käesoleval sajandil toimus järsk hüpe assimilatsiooniprotsessi aktiveerumise suunas. Nimelt ehitati ennesõja-aastail Volga ülemjooksule Rõbinski HEJ. Tekkinud suur veehoidla, mis täitis 40-ndail aastail (ENE I : 7), ujutas üle suure maa-ala (sealhulgas ka osa Vesjegonski linna), kus elunesid põhiliselt venelased. Need rändasid lääne poole, seega karjalaste asualadele ja asusid laiali sealsetesse küladesse elama. Assimilatsiooniprotsessi kiirenemine on jälgitav, kui võrrelda Vesjegonski murdeala keelelist olukorda teiste piirkondade omaga.

2.2. Varasemaid märkmeid tveri karjalastest

Tveri karjalaste (Kalinini oblasti karjalasi- Vesjegonski, Tolmatšu ja Djorža murrakud - nimetati varem ja soomekeelses kirjanduses ka praegu tveri karjalasteks; Kalinini linn oli aastani 1931 Tver) juurde on viinud juba möödunud sajandil ja selle sajandi algul mitme soome keelemehe rännuteed.

Pertti Virtaranta on publitseerinud V. Alava, J. Kujola reisikirjad. Käijaid oli rohkemgi, näiteks K. Karjalainen, Th. Schwintd.

Vihtori Alava reisikirjast (Virtaranta 1973 : 203 - 265) saame andmeid möödunud sajandi lõpust - 1895. a. Milline oli olukord sel ajal neis paigus?

Raudteede ääres, samuti suuremate teede ääres täheldab V. Alava tugevat elanikkonna venestumist. Seda on tinginud parem ligipääsetavus, mis on võimaldanud vene rahvusest elanike, eriti kaupmeeste suurema voolu neisse piirkondadesse. Kaasa on toonud see endaga ka sagedased segaabielud. Noorema rahva juures on karjala keele oskus halvenenud. Venelasi elab ka raskemini ligipääsetavates külades, kuid tunduvalt vähem. Kujola on ära märkinud eri rahvusest elanike teatud jaotumuse nn. vene küladesse ja karjala küladesse. Valdavalt karjala elanikkonnaga külades on noorte karjala keele oskus parem. Loomulikult esineb kõikjal karjalaste keeles vene laensõnu. V. Alava on kirja pannud karjalakeelseid muinasjutte, runolaule, vanasõnu, mõistatusi, itkusid. See on märgiks karjala ainese säilimisest vaatamata süvenevale venestumisele. Noorem rahvas siiski eelistab laulda venekeelseid laule.

Loomulikult oskavad karjalased rääkida vene keelt. Kuid samas on märkmeid ka sellest, et venelastest papid ja mõned

ametimehed oskavad karjala keelt. Nende seas on küll ka karjalasi. Seega pole keelesuhted täiesti ühesuunalised.

Tähelepanuväärne on see, et üldiselt vene pärisnimede kõrval esineb ka üksikuid oma päritolu eesnimesid või varasemaid mugandusi: *Iro, Jürgi, Juakko*. Alava on kirja pannud ka mõningaid mütoloogilisi nimesid: *Lembo, Hiizi, Kegli*.

V. Alava väidab, et karjala külad on arvuliselt enamuses. Märkmeist võib järeldada, et kuigi vene rahvaga on segunemine ammu ja kestab jõudsalt edasi, on veel küllaltki palju säilinud oma keelt ja kultuuri (üks vene küla olevat koguni karjalastunud). Samas on aimatav assimilatsiooni hoogustumine. Seda tunnevad piirkonna karjalased üsna selgelt - nende endi väidete kohaseltki on karjala keel paljudes paikades hävimas.

Juho Kujola matkad tveri karjalaste juurde olid 1912. ja 1913. aastal (Virtaranta 1960 : 46 - 104).

J. Kujola väidab toimuvat karjalaste asualade tunduvat taandumist ja üleüldist venestumist. Omakeelsed rahvajutud, laulud, mis varemgi harvad, asenduvad venekeelsetega. Karjala ja vene külade vahel ei tähelda Kujola mingit vahet. Ka riie- tus on täiesti ühesugune. Venestumise põhjustena toob ta sega- bielud ja kooli mõju. Ta kirjeldab juhtumeid, kus sega- bielude lapsed saavad karistada karjala keele pruukimise pä- rast. Kujola on täheldanud ka vanema ja noorema põlvkonna karjala keeles tuntavat häälduserinevust. Paljud karjala sõ- nad hakkavad noorematel rääkijatel ununema.

Kuigi esineb kohati tugevat karjalameelsust (nt. räägi- takse innukalt oma algkodust - *suuresta karjalašta*), on kar- jala keele prestiiž langenud. Peetakse endid küll karjalasteks,

ka räägitakse isekeskis karjala keelt, kuid oma keele puudusena märgitakse seda, et tal puudub kiri ja väljaspool karjalaste asuala pole temaga midagi teha.

Alava ja Kujola märkmete põhjal võib järeldada, et möödunud sajandi lõpul oli venestumine küll ilmne, protsess polnud aga veel "kiirendust" saanud. Märgata oli isegi vastupidist mõju, nt. venelaste karjala keele oskus.

20. sajandi alguskümnendel venestumise protsess aktiveerus. Põhjused olid sotsiaal-administratiivsed, nt. venekeelse kooli mõju, aga ka vene elanikkonna asumine karjala alale ja siit tulenevad segaabielud.

2.3. Nüüdissituatsioon

Ametlike andmete järgi on Vesjegonski karjalasi (passi märgitud rahvusena) 400 ringis. Reaalselt on neid tunduvalt rohkem. Soome uurija Pertti Virtaranta on käinud tveri karjalaste aladel korduvalt: 1957, 1958, 1963, 1971, 1977, 1984. Järgnevalt toon ära tema andmed NSV Liidu karjalaste, sealhulgas ka Kalinini oblastis elavate kohta (Virtaranta 1986).

Varasemad andmed: 1835 oli karjalasi 171 695, neist Tveris 84 638. Edasises on tveri karjalaste arvukus kasvanud teiste omast rohkem. 1897 oli karjalasi 208 101, Tveris 117 679. Novgorodi karjalaste arv oli isegi kolm korda vähenenud (27 076-lt 9980-le).

1926. aastaks oli karjalaste arv veelgi kasvanud: 248 120, neist tveri karjalasi 140 567 (56,7%). Nõukogude

Karjalas 100 781, mujal 6772. Teise maailmasõja järel oli karjalaste arv tunduvalt vähenenud, eriti tveri karjalaste arv. Kui 1926. a. oli nende osakaal 56,7 % karjalastest üldse, siis 1979. a. 22 %.

Tabel 2

Karjalaste arv (Virtaranta 1986 : 12 järgi)

	kogu NSV Liidus	Nõuk. Karjalas	Kalinini (Tveri) alal
1926	248 120	100 781	140 567
1959	167 278	85 473	59 120
1970	146 081	84 180	38 064
1979	138 429	81 274	30 387

Kõrvutades erinevate aastate arvandmeid, saame karjalaste arvu muutuste suuna kohta küllalt ilmeka pildi (vt. joonis 4). Saja-aastane karjalaste arvu kasv pöördub kardinaalselt ja väga järsult kahanevaks. Kalinini karjalaste arv on võrreldes kõrgajaga (1926) kahanenud peaaegu 2/3 võrra.

Arvandmed võivad küll olla mõnevõrra väiksemad kui tegelik arv, kuna tegu on ametlike andmetega, seda aga kõikidel aastatel. Samuti peaksid suurusjärgud olema siiski samad ja ka graafiku joon jääb seega samaks.

Veelgi drastilisema pildi saame siis, kui võrdleme karjala keelt oma emakeeleks pidajate arvu muutumist.

Rein Ruutsoo andmeil (Ruutsoo 1987 : 654) on selle näitaja kahanemise rida järgmine:

Tabel 3

1926	1959	1970	1979
237 000	114 000	92 000	77 000

P. Virtaranta toob ära andmed karjalaste arvu ja karjala keele kõnelejate suhte kohta 1979. aastal Kalinini karjalaste hulgas.

Tabel 4

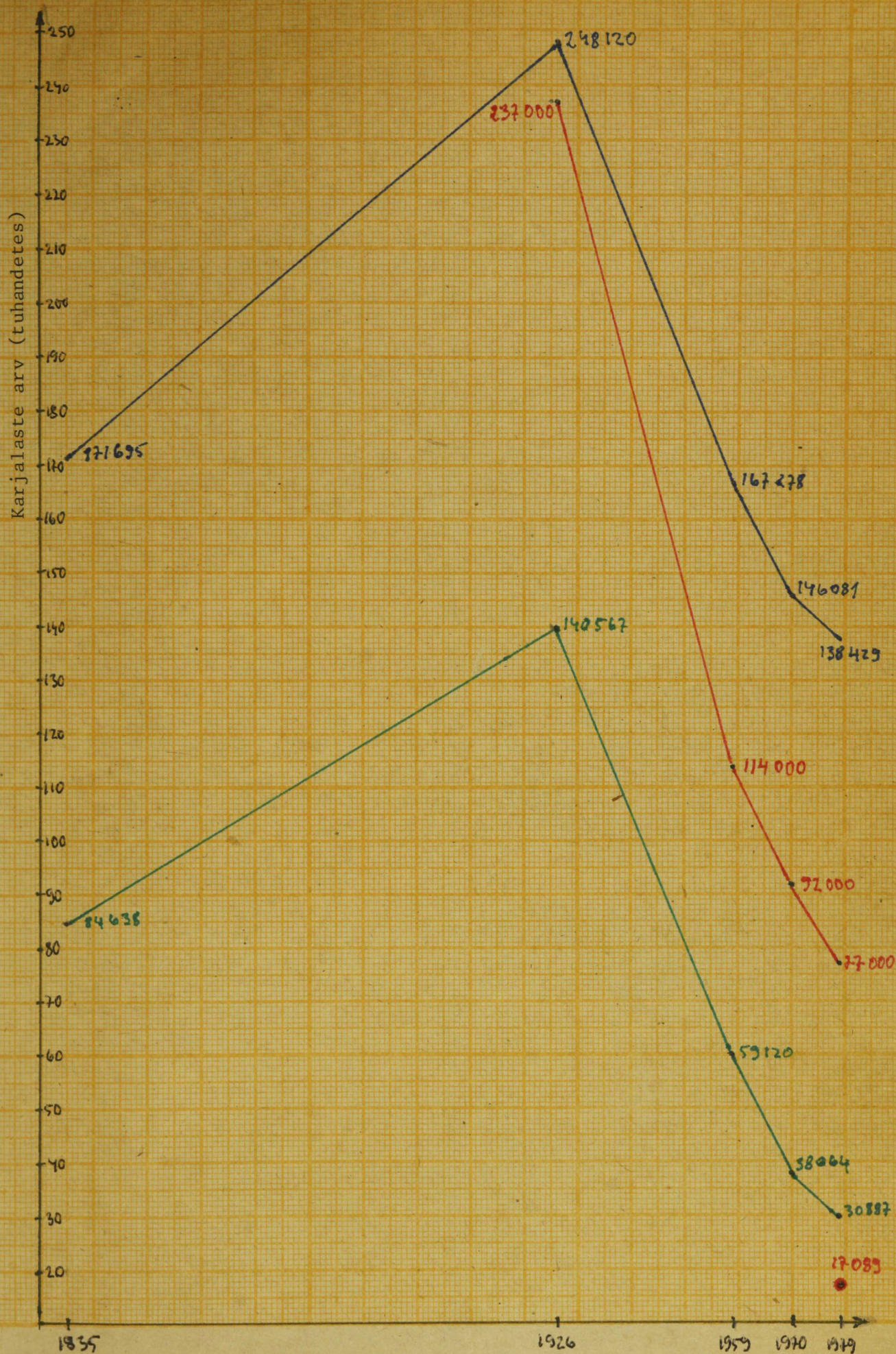
Karjala ja vene keele oskus kalinini karjalastel 1979. a.
(Virtaranta 1976 : 12 järgi)

Rühm	Arv	%
Karjala keel emakeel, ei valda vabalt vene keelt	1 182	3,9 %
Karjala keel emakeel, valdavad vabalt vene keelt	15 907	52,3 %
Vene keel emakeel, valdavad ka karjala keelt	5 120	16,9 %
Vene keel emakeel, ei oska karjala keelt	8 184	26,9 %

Kokku: 30 393		

1979. a. andmeil peab karjala keelt emakeeleks kalinini karjalastest kokku 17 089 inimest (56,2 %).

Karjala keele rääkijateks on peamiselt vanemad inimesed, sooliselt enam naised, kel aastaid 70 ringis. 50-60-aastaseid rääkijaid on vähem, 40 ringis rääkijad on haruldased. Nooremad ise ei räägi, väidavad küll end aru saavat. Laste ja noorukite seas on ka arusaamine harv nähtus. Tihtipeale ei tunnistata isegi oma karjala päritolu. Selline olukord ei valitse ainult Vesjegonski murdealal, vaid karjalaste asualadel üldse (Баранцев 1977).



Joonis 4. Karjalaste arvu ja karjala keelt kõnelejate arvu muutumine.

- karjalaste koguarv, — kalinini (tveri) karjalaste arv,
- karjala keelt emakeeleks pidajate koguarv,
- - karjala keelt emakeeleks pidajate arv Kalinini obl. 1979. a.

Karjala keel funktsioneerib koduses miljöös. Kuid isegi kodus hakkab karjala keel tagaplaanile jääma.

Laene esineb väga palju, kõnelejad siirduvad sageli vene keelele. Interferentsi nähud küünivad sõnavarast grammatikani. Võib täheldada terve hääldusaluse nihet venepäraseks.

Esineb ka erandlikke nähtusi. Näiteks 20-aastane neiu, kes saab karjala kõnest aru ja räägib ka ise pisut; samuti 60-aastane mees, kes on üks paremaid karjalakeelse jutu vestjaid vaatamata sellele, et tal pikk sõjatee selja taga (kõneli ju seal ainult vene keelt mitmed aastad); on inimesi, kes väidavad, et vene keeles rääkimine valmistab neile raskusi (on aga ka vastupidise väitjaid). Need nähtused pole aga üldist laadi.

2.3.1. Sotsiokultuuriline analüüs

Keel on üks osa vaimsest kultuurist ja keelte kokkupuutel toimub sama ka kultuuridega. Need võivad olla sarnased, aga ka väga erinevad ning mõjutavad keelte omavahelist suhet.

U. Weinreich ütleb: " ... lingvisti järeldused, kui ta uurib keelte vastasmõjusid, arvestamata sealjuures antud keelekontakti sotsiokultuurilist ümbrust, jäävad otsekui õhku rippuma" (Вайнрайх 1979 : 27).

Vaatamata sellele, et karjalased pole mingis kindlas kohas püsivalt ja iseseisvalt saanud kanda kinnitada (I a.t. moodustus eri hõimudest, juba IX saj. sattus Kiievi-Vene mõju alla, XII sajandist rootslaste surve ja väljaränne), on neil ometi tugev oma kultuuribaas.

A. Barantsev on öelnud, et XIX saj. lõpuks polnud print-

sipiaalset kultuurilist erinevust karjalaste ja venelaste vahel (Баранцев 1977 : 10). See peaks tähendama, et karjalased olid selleks ajaks minetanud peaaegu täielikult oma kultuuri. Kuivõrd väide hõlmas kõiki karjalasi, tahaks selles kahelda. Aluseks sellele võib võtta kasvõi 1927-77 kogutud "Karjalan kansan runot" materjali, ehitiste karjalapäraseid kaunistused, Karjala aladel säilinud suurpereelamu.

Iseasi on küll Kalinini oblasti karjalastega. 50-ndatel aastatel seal viibinud Pertti Virtaranta väidab, et kohalik rahvas ei tea rahvalaule (ainult üksikud) ja muinasjutte. Selle üheks põhjuseks ta loeb naiste ühise ketramisistumise puudumist, kus lauldi ja jutustati näputöö kõrvalt. Siiski teati ka üksikuid muinasjutte ja tunti itkusid, kuigi nende sisu täpset tähendust ei teatud. Virtarantale on fotoobjektiiv ees poseerinud rahvarõivais naine. Rahvarõivaid ei kantud, küll oli neid aga alal hoitud (Virtaranta 1961 : 149). Nii rahvarõivaste kui ka arhitektuuri osas peab ütlema, et karjala päritolu on seal ainult teatud elemendid, kaunistused.

Viimastel aastatel üles kirjutatud muinasjutud on juba vene päritoluga. Kokku võttes tähendab see, et veel käesoleva sajandi esimesel poolel olid karjala kultuurielemendid täiesti olemas, kadunud on nad aga sajandi teisel poolel.

Vähemalt viimastel aastakümnetel pole folkloor uutele põlvkondadele edasi kandunud. Kuivõrd kirjakeelt mitteomavale keelele on üheks põhialuseks suuline pärimus, siis tuleb selle puudumist pidada üheks põhjuseks, miks karjala keel Vesjegonski keelealal (ka mujal, kuid visamalt) läheb vastu oma hääbumisele.

Oma kirjakeele puudumine on üks määravamaid fakte, miks

karjala keel vene keele ees taandub. Tõsi, karjalastel on olnud kirjapanekuid juba õige ammu (XIII saj. tohtkirjad, XIX saj. alul esimesed raamatud). 1930-ndatel tuli ja kadus karjala kirjakeel. Põhjuseks nii keelepoliitika kui ka karjala keele murdeline diferentseeritus, mis ei soodustanud ühise, kõigile mõistetava kirjakeele kehtestamist.

A. Barantsevi andmeil (Баранцев 1967 : 89 - 104) funktsioneeris karjala kirjakeel esmalt just praeguses Kalinini oblastis (1931 - 1939), seejärel ka Karjala ANSV-s (1937 - 1940). 20-ndail aastail kehtestati Karjalas elanikelt nõu küsimata kirjakeel soome keele baasil. 30-ndail asendati see karjala keelega. Kui Karjala ANSV formeeriti ümber Karjala-Soome NSV-ks (1940. aastal), siis sai kirjakeele aluseks seal uuesti soome keel. Oli küll arutusel ühise karjala kirjakeele projekt, kuid päris-Karjala alade jaoks oli see hiljaks jäänud, kalinini karjalastelt võttis ta aga juba olemasoleva. Niisiis, kirjakeele kadumise põhuseks võib lugeda liiga administreerivaid võtteid kasutava keelepoliitika.

Lisaks keele administreerimisele toimus Nõukogude Liidus väikerahvaid hävitava rahvuspoliitika rakendamine. Tolle aja rahvuspoliitika kohta (mille tegelik taust oli venestamine) võib tuua selliseid arvandmeid: vähemusrahvaste arv vähenes 1926. aastast 1939. aastani 190-lt 62-ni (Krjukov 1987). Teistel andmetel on vähenenud 1926 - 1970 üldse etnoste arv NSV Liidus 194-lt 104-le (Брук 1986 : 145). Ääretult suured kaod selleks, et neid loomulikeks pidada.

Kui veel tagasi minna kirjakeele juurde, siis praegu räägitakse jälle uuest katsest luua karjala oma kirjakeelt. Vaevalt, et sellest enam Vesjegonski rajooni karjalastele mingit kasu on.

Kirjakeele puudumine tähendab omakeelse hariduse, massikommunikatsiooni ja administratiivse asjaajamise puudumist. Sellega on vene keel määratud domineerivaks. Ka üldises külamiljöö, kus elab peale kakskeelsete karjalaste umbkeelseid venelasi, on üldisel käibel vene keel. Tekivad ka segaabielud. Sellises perekonnas minnakse seaduspäraselt (üksikute eranditega) üle vene keelele.

Vaatleme, mis toimub perekonnas, kus mõlemad abikaasad on karjalased. Lapsed õpivad seal küll karjala keele emakeelena ära, kuid juba enne kooli on nad kakskeelsed, sest suhtlevad ka umbkeelsete perekondade ja segaabielust sündinud lastega. Koolis saavad nad hariduse ainult vene keeles. See viib vaekausi vene keele kasuks kakskeelsuse situatsioonis otsustavalt alla. Noorukieas need lapsed karjala keelt enam ei räägi. Küll aga võivad nad sellest aru saada. Kui neil omakorda lapsed sünnivad, saavad nad emakeeleks juba vene keele. Keele põlvest põlve edasiandmise järjepidevus on rikutud. Lisaks sellele, et see põlvkond, kes järgmisele põlvele pärandab juba vene keele, avaldab tagasiulatuvat mõju ka oma vanematele. Nende mõjul hakkab vanem põlvkond ka koduses suhtlemises vene keelt kasutama.

Üheks sotsiaalseks teguriks on linna-maa vahekord. Linnas karjala keelt ei räägita. Nagu üldiselt, nii ka Vesjegonski rajoonis valitseb tendents, et nooremad inimesed kipuvad linnadesse. Linnas russifitseerutakse täielikult. Linna siirdumise võimalusi on küllaga: Vesjegonsk, Kalinin, Leningrad, Rõbinsk, Moskva, isegi Kohtla-Järve ja Narva. Siit nähtub ka geograafilise asendi mõju kakskeelsuse protsessile.

Kultuuri hulka kuulub ka religioon, mütoloogia. Nende olemasolu või puudumine mõjutab oluliselt kahe vastasmõjus

oleva keele vahekorda. Karjalased, minnes Vene riigi koosseisu, võtsid üle ka vene õigeusu. Eks seegi ole üks põhjusi, miks oma folkloor ununes ja nihkuti järjest rohkem vene kultuuri poole üldse. Kui muidu valitseb tendents, et naised oskavad karjala keelt meestest paremini, siis põhjus, miks nad seda siiski "liiga" hästi ei oska, peitub religioonis. On just naised need, kes käivad kirikus, mehed peaaegu mitte. Vene keele mõju kiriku kaudu ei seisne otse liturgias, vaid situatsioonis üldse. Kirik on vene oma, järelikult ei ole suhtluski karjalakeelne.

Et naised siiski paremini on säilitanud oma rahvuskeelet, tuleneb nende paiksemast ja kodusemast eluviisist. Peale selle, et mehed aktiivsemalt liiguvad vene keelt kasutavates sfäärides (sealhulgas sõjaväes), jäi neid palju ka sõtta. Nende jutuainessesse tuli folkloori kõrvale ja asemele sõjaaines. See aga on vürtsitatud russitsismidest.

Lõpuks veel kaksikultuuri ja kakskeelsuse vahekorra antud keelealal. E. Haugen viitab psühholoog James Sofiettile, kes on näidanud kaksikultuuride ja kakskeelsuse erinevaid kombinatsioone:

- 1) kaksikultuur kakskeelsuse tingimustes,
- 2) kaksikultuur ühe keele tingimustes,
- 3) monokultuur kakskeelsuse tingimustes,
- 4) monokultuur ühe keele tingimustes (Хайрех 1972 : 61 - 80).

Mõistagi võib olla üleminekuolukordi ühelt kombinatsioonilt teisele. Kakskeelsus ei pruugi olla proportsioonis kaksikultuursuse astmega.

Vesjegonski karjalastel on vene kultuur kindlalt domineeriv, karjala kultuurist on alles jäänud vaid pisinähud. Niisiis monokultuur hääbuva kakskeelsuse tingimustes.

2.3.2. Psühholoogilisi aspekte

Psühholoogilised tagamaad on eriti olulised küsimuste juures, miks ei hakka vene keeles koolitarkust saanud lapsed rääkima emakeelt, miks ei õpetata oma lastele enam karjala keelt, miks ei siirdu vanemad laste järgi täielikult vene keelele, miks linna minekul hakatakse rääkima vene keelt jne.

Weinreich ütleb, et kakskeelne indiviid kujutab endast lõppude lõpuks keelekontakti koondumist (Вайнрайх 1979 : 126). Järelikult on tähtis üksikisiku psüühika osa kakskeelsuse probleemistikus.

Kuivõrd vene keel on dominantkeel, siis on ta omandanud suuremad eelised karjala keele ees ja seega - prestiiži. J. Gumperzi järgi on prestiiž oma dialekti kasutamine oma päritolu rõhutamise eesmärgil (Гамперц 1975 : 307). Karjala keel on aga prestiiži kaotanud. Hoogu sellisele hinnangule annab umbkeelsete suhtumine, mis just noorte seas on üleolev. Tüüpiline nähtus, kus mõistetamatusse suhtutakse üleolevalt. Kuivõrd kasvatakse ja käiakse koolis koos, siis võtavad karjala lapsed ja noored umbkeelsete suhtumise üle. Analoogia on meilgi olemas: suhtumine murdesse, "kadaklus".

Nähtus on viinud nooremate põlvkondade rahvustunde taandumisele ja kadumisele. Ilma rahvustundeta pole aga kohta ka rahvuskeelel.

Vastupidine nähe on vanema põlvkonna suhtumises. Karjala keel on seotud nende nooruse ja lapsepõlvega. Rahvustunne on püsinud ja ka keel on säilinud.

Põlvkondade erinev suhtumine tuleb esile elanikkonnaga suhtlemisel. Esimene reaktsioon karjala keele vastu huvi tund-

vaid noori inimesi kohates on skeptitsism. Tõelise üllatuse kutsub esile see, kui keegi oskab juttu teha karjala keeles. Skepsis ja tõrjuv hoiak hajuvad, asemele tuleb elevus. Tih- ti kogunevad karjala keele oskajad kokku, mõnigi tuletab juba unuma kippuvat emakeelt meelde. Samas võib koguneda ka tunnis- tajaid nooremast põlvkonnast. Ka nemad näitavad oma nappi os- kust, ning otsivad mälust mõne sõna või fraasi, enamasti rop- puse, ning heidavad asja üle nalja.

Keelele mõjub ka ajutine keskkonna muutus. On tähele pandud, et kui külast hakatakse linna minema, siirdutakse ju- ba bussi minnes vene keelele. Sama toimub kauplusse minnes. Kauplus võib olla täis ainult karjalasi, ometi räägitakse vene keeles. Sotsiaalne kontroll hoiab suhtluskoodi teisese suhtlussfääri keele juures.

Lausa anekdootliku maiguga on üks tähelepanek karjala keele oskuse kohta. Üks muidu hea karjala keele oskusega sõ- ja läbiteinud meesterahvas, kes ka hea jutuvestja, võttis jutu kõrvale ka veidi napsi. Mida rohkem alkohol mõjuma hak- kas, seda rohkem kippus emakeel ununema. Siit võib teha jä- relduse, et vaatamata heale jutustamisoskusele pidi ta en- nast karjala keele osas tugevasti pingutama. Alkoholi mõjul tähelepanu hajus ja keel "ununes".

Keelepsühholoogia valdkonda kuulub ka huvitav nähtus - svitšing e. ümberlülitumine. Kakskeelne rääkija läheb spon- taanse kõne käigus üle ühelt keelelt teisele. Sellel on omad põhjused, nagu keelesituatsiooni muutus. Silmas peab pidama (antud töö seisukohalt), et svitšingut ei peetaks interfe- rentsiks, laenuks. Iseenesest näitab svitšing kakskeelsuse staadiumi, kus on välja kujunenud täielik automatism.

2.3.3. Keelefaktoreid

Tähtsaim keeleline faktor kakskeelsuse kujunemise juures on kuulumine ühte või eri keelesüsteemi. Vene-karjala kontakti puhul on oluline see, et need keeled kuuluvad eri keelkondadesse ja on tüpoloogiliselt erinevad. Päris puhtaid keeletüüpe pole, küll aga võib öelda, et soome-ugri keeled on rohkem sünteetilised, indo-euroopa keeled rohkem analüütilised. Kuulumine eri süsteemidesse on aeglustanud kakskeelsuse kujunemist ja teisele keelele siirdumise protsessi.

Kui keeletarvitaja on sattunud situatsiooni, kus tal tuleb hakata ka teises keeles rääkima, siis hakkab ta uut keelt kohaldama oma keele mallidele. Samas hakkab uus keel aga neid malle ümber kujundama. Kõige üldisemalt võib muutusi - interferentsi - jagada leksikaalseks, foneetiliseks ja grammatiliseks.

Esimesed mõjud puudutavad kahe keele kontakteerumisel alati sõnavara. Algab laenamise protsess. Esineb ka nn. kalkeerimine, seda võib pidada ka üheks laenu alaliigiks. Siia võib näiteks tuua ühe sõna - *pagiz'ija ~ pagizeja*. Tähistab see raadiot. Tundub, et see on uusmoodustis, aga kui võrrelda sõnaga (громко)говоритель 'valjuhääldi' (sõna-sõnalt valjusti rääkija), siis on paralleel ilmne.

Sõnavara järel ja sellest tingitult järgnevad muutused foneetikas. Laialdane on Vesjegonski murdealal palataliseerumine. See on ilmne vene keele mõju. Sama võib öelda diftongi-seerumise kohta, ka rõhualuse vokaali pikenemise kohta. Nende nähtuste ulatuslik iseloom viitab terve hääldusaluse nihkumisele vene keele poole.

Tõrksam muutustele on grammatiline struktuur. Meie poolt vaadeldaval keelealal on muutused toimunud ka selles valdkonnas. Nagu kirjutab V. Zlobina, võib rääkida struktuuri-muutustest siis, kui grammatiliste mudelite ülekandumine on toimunud paljudel keelepruukijatel. Et see on toimunud, illustreerib samas artiklis toodud näide kalinini murrakute kohta, kus 3. pöörde asesõnadest *hän* ja *se* on alles jäänud ainult *hän*. Vene keeles on 3. pööre sooliselt eristatav: он, она, оно. Karjala keeles soomõiste puudub, eristatav on aga kategooria inimene-mitteinimene: *hän* - *se*. Vene keelest sookategooriat juurde ei võetud, küll aga jäeti selle eeskujul ära inimese/mitteinimese eristamine. Toimib tendents grammatilisele lihtsustumisele (Злобина 1971 : 33 - 37).

Interferentsi uurimisega saab anda vastuse küsimusele keelekontakti vanuse kohta. Siin ei tähenda see kronoloogilist vanust, vaid keelekontakti mõjude intensiivsust ja faasi (kujunemine, aktiivne kakskeelsus, uue keele tekkimine või üleminek teisele keelele).

Võttes nüüd arvesse toodud fakte karjala keelt kõnelejate vanuselise struktuuri kohta, keeleoskuse taseme kohta vanuseti, sooti ning lisades siia tõsiasja, et vene keele mõju on ulatunud karjala keele grammatilise struktuurini, saame järeldada, et karjala-vene keelekontakt on õige "vana". Konkurents esmase karjala keele ja teisese vene keele vahel on pöördunud tublisti vene keele kasuks.

Karjala keel Vesjegonski alal on sunnitud kaduma. Jääb vaid prognoosida, kunas vene keel karjala keele lõplikult välja vahetab. Noorimad rääkijad on 40 ümber. Erandid ei kal-

luta protsessi tagasisuunas. Arvestades inimea kestvust, võib karjala keelt veel kuulda järgmise sajandi teisel kümnendil, aga siis juba tõelise haruldusena.

See puudutas eelkõige Vesjegonski karjalaste seda osa, kes elavad Tšameroovo ümbruses. Timoškino ümbruse külades (vt. joonis 2) on olukord mõnevõrra parem. Esineb nooremaid rääkijaid; ka suuremates külades räägitakse karjala keelt; räägitakse seda ka kauplustes, sööklas. See näitab aga eelkõige hetkeseisu paremust. Prognoos jääb ikkagi enam-vähem samaks, kuna alles ellu astuvad põlvkonnad on igal pool ühtlaselt täiesti venekeelsed. Neist alates katkeb järjepidevus täielikult kõikjal vaatamata sellele, kas vanemate põlvkondade rääkijaid on rohkem või vähem.

3. LAEN- JA OMASõNADE KASUTUS

3.1. Üldist laenamisest ja variatiivsusest keeles

3.1.1. Keelekontakt ja laenamine

Protsess teisekeele elementide sisseimbumisest esimesse keelde kuni üleminekuni teisele keelele saab alguse sellest, et kontakt teise rahvaga toob kaasa uusi mõisteid, mida omas keeles pole (v.a. juhul, kui kultuurid kõige laiemas mõistes oleksid identsed). Uut välja mõelda oma keele baasil on märksa raskem, kui üle võtta juba olemasolevad mõisted teisest keelest. Algab laenamisprotsess. "Keel, mis asub teise keele tugeva surve all, vaevalt et saab ise luua analoogilisi uusi üksusi" (Хайген 1972 : 346).

Laenamisprotsessi juures on veel üks mõiste - läbitungivus (ka difusioon). Kui laenamine näitab eelkõige vajadust oma keele puudujääke katta, siis difusioon iseloomustab pigem teise keele survet.

J. Gumperzi väite kohaselt on difusiooniprotsessis üheks oluliseks mõjuriks prestiiž (Гамперц 1975 : 303). S.t. esimene keel, millel on madalam staatus, püüab oma prestiiži tõsta teise keele sõnade sissetoomise kaudu (sõnad prestiiži, mitte praktilise vajaduse pärast). Muide, analoogiline nähtus on ka meil tuntud kadaklus; nähtus esineb mõneti ka slängis.

Teise keele üksuste tulek esimesse keelde toimub laenatud sõnade kaudu (Белл 1980 : 155). Seda toetab ka L. Barrannikova seisukoht, et grammatika ja foneetika laenamine pole võimalik, need tulevad keelde leksika kaudu (Баранникова 1972 : 93; vt. ka Хайген 1972 : 64 - 65).

Niisiis on kakskeelsuse tekkimises ja arenemises oluline uurida sõnavaraga seonduvaid probleeme.

3.1.2. Omasõnad ja laenud

Vaadeldes kakskeelsete keelt, näeme, et laenamine ei toimu ühekorraga. Üks osa sõnavarast on omasõnad, teine osa laenud. Ühelt poolt annab see meile võimaluse teha järeldusi kakskeelsuse staadiumi kohta (n.ö. kulgemisteljel oma keelelt teise keele täieliku ülevõtmiseni). Teiselt poolt tekib küsimusi oma- ja laensõnade vahekorra kohta.

Mitte enam esmases kakskeelsusstaadiumis kakskeelsete sõnavaras on lisaks oma leksikas puuduvate sõnade laenamisele toimunud ka omasõnade asendamine laenudega. Teatud ajahetkel esineb oma- ja laensõnade paralleelkasutust. Milliseid sõnu laenatakse intensiivsemalt; miks osad omasõnad asenduvad laenudega; mida järeldada paralleelkasutusest - need on küsimused, mida ei saa lahendada paljalt sõnavara registreerimisega. Siin peavad appi tulema sotsiolingvistilised meetodid.

Laenude juures võib veel märgata, et need pole ühesuguse malli järgi esimesse keelde paigutunud. Järelikult vajavad nad diferentseerimist.

Kuivõrd laenamisprotsess on pikaajaline, on üks võimalus laenusid diferentseerida kronoloogiliselt: varased laenud, hilised laenud, tänapäeva laenud. Ka siin mängib suurt rolli sotsiokultuuriline (majanduslik, poliitiline) taust. Näiteks võib tuua sovetismide tuleku vene keelest teistesse keeltesse. Kronoloogiline diferentseerimine ei võimalda aga laenusid küllalt sügavuti vaadelda.

Laenud, eriti kakskeelsuse algfaasis, teevad läbi muutuse esimese keele suunas. Nende foneetiline kuju muutub oma keelele suupärasemaks, sõnade muutmine toimub esimese keele muutelõppudega. Aja jooksul on eri laensõnades erinevas ulatuses muutusi toimunud. Osadel laenudel võib toimuda tähenduslikke muutusi võrreldes algkeelse allikaga, tähendus võib muutuda või saada uusi nüansse. On aga ka laene, mis tulevad üle muutumatul kujul, ning laene, mis "tõlgitakse" muutumatul kujul. E. Haugen on eeltoodut arvesse võttes nimetanud kolm laenutüüpi:

- 1) laensõnad - üle on võetud nii tähendus kui ka häälikuline kuju;
- 2) semantilised laenud - sõna saab uue tähenduse tulenevalt oma semantilisest ja foneetilisest sobivusest teise keele sõnaga. (Nt. laienes tähenduselt portugali sõna *humoroso* 'kapriisne' ameerika/inglise sõna *humorous* 'humoristlik' kaudu) (Хайген 1972 : 353);
- 3) kalkad e. tõlkelaenud. Kõik morfeemid on asendatud omadega, protsess on täiesti mehhaaniline - "tõlge, kalkeerimine" (Хайген 1972 : 353).

Sellega andis E. Haugen laenude klassifitseerimise üldaluse. Klassifitseerimiseks ja diferentseerimiseks on alati mitmeid võimalusi. See peab johtuma töö eesmärkidest ja materjali iseloomust.

3.1.3. Variatiivsus

Kakskeelsuse tingimustes on bilingvaalide sõnavaras üheaegselt nii omasõnu kui ka laene. Oma- ja laensõnade arvuline vahekord on vastavalt kakskeelsuse astmele erinev ja ajas muutuv. Peale

puhtalt omasõnade ja juurdunud laenude on sõnu, mis võivad olla kasutusel paralleelselt nii omakeelsetena kui ka teisest keelest pärinevatena. Seda nii mingi piirkonna elanike lõikes kui ka üksikisiku keelepruugis. Seega võib ühel ja samal sõnal olla mitmeid kasutusvariante, teisel sõnal üks või mõned ainult häälikuliste muutustega variandid. Foneetiliste erinevustena ilmnevad erinevatel rääkijatel peamiselt dialektaalsed variandid (Гамперц 1975 : 310). Variantide esinemise nähtust nimetataksegi variatiivsuseks.

Variatiivsusele pöörati tähelepanu juba XIX saj. ja käesoleva sajandi algul (Nt. F. de Saussure). Tollaste "puhaste süsteemide" taotluses loeti seda segavaks nähtuseks ja jäeti uurimisest kõrvale. Vaadeldi küll sõnade ajas muutumist või paikkondlikke erinevusi (Nahkola 1986 : 79), kuid ühel ja samal ajal või ühe inimese keeles esinevaid varieerumisi välditi keelesüsteemide kirjeldamisel. Sellist varieerumist nimetati "vabaks" (Белл 1980 : 40; Nahkola 1986 : 79).

Variatiivsus on oluline ilming keeles toimuvatest muutustest. Sõnaga, millel on palju variante, peab olema "midagi lahti" võrreldes variatsioonideta sõnaga. Siit tuleb järeldada, et variantide uurimine ja varieeruvate ning variatsioonita sõnade kõrvutamine võib anda tähtsat informatsiooni, seda isegi kogu keelesüsteemi kohta. Selliste järeldusteni jõudis sotsiolingvistika (rajajaks W. Labow) 1960-ndatel aastatel (Nahkola 1986 : 80). "Variatiivsus, millest peamised lingvistilised uurimissuunad olid mööda läinud, muutub sotsiolingvisti jaoks otsitavaks objektiks tema peamistes teaduslikes huvides isegi juhul, kui tema lõppeesmärk võib olla oma olemuselt sama, mis "ortodoksaalsel" lingvistil" (Белл 1980 : 41).

Labovi seisukoha järgi senist "vaba" keelendite vaheldumist annab seletada keeleväliste asjaolude abil (Nahkola 1986 : 80). Inimeste sotsiaalmajanduslik kuuluvus mõjutab sõnavara valikut (aga ka fonemaatilisi ja grammatilisi variante). See on nn. kõnerepertuaar (Гамперц 1975 : 306). Siit siis sotsiolingvistide huvi variatiivsuse vastu.

3.2. Sõnavara analüüs

3.2.1. Sõnaloendi valik ja meetoodika sellega töötamisel

Sõnaloend hõlmab majapidamisalast sõnavara laias mõttes. Siia kuuluvad nimisõnad, mis tulevad ette koduses majapidamises, samuti taluga seotud põllunduses ja loomakasvatuses. Üldine grupeering oleks järgmine: 1) talund (sh. hooned, ruumijaotus, sisustus, tarbeesemed, tööriistad); 2) põllundus (sh. maakasutusvormid, põllutööriistad); 3) loomakasvatus (loomapidamishooned, loomad, abivahendid); 4) sõiduriistad, rakendid.

Majapidamisalane sõnavara on valitud seepärast, et selle temaatikaga on inimene läbi aegade praktilises mõttes kõige vahetumalt kokku puutunud, see on tema igapäevane olustik, keskkond. Eelistatud on nimisõnu, kuna need on konkreetsemad, tähistavad antud vallas kindlaid asju, olendeid, alasid. Verbide oleksid märksa ebamäärasemad, universaalsemad. Verbide puhul oleks ka märksa tähtsam nende morfoloogiline külg.

W.D. Whitney tegi skaala selle kohta, kuidas keeleüksused laenuvad. Selgus, et kõige kergemini laenuvad nimisõnad. Ameerikasse rännanud skandinaavlaste näitel moodustavad nimisõnad laenudest üldse vähemalt 70 % (Хайрен 1972 : 374).

Sama tendentsi on iseseisvalt väitnud L. Tesnière 1939. a. (58 aastat Whitneyst hiljem) (Хайрех 1972 : 372). Kuivõrd nimisõnade laenumise protsess on aktiivsem, on antud töö suundi arvestades otstarbekam jälgida just neid.

Sõnad on paigutatud loendisse juba eeltoodud gruppide kaupa, kuid pole neis järjestatud traditsiooniliselt tähestikulises järjekorras. Järgitud on küsitluse ülesehituse loogikat (see muidugi ei määra ära ainuvõimalikku järjestust). Ei saa küsitleda läbisegi pähetulevaid sõnu. See hajutaks tähelepanu ja tüütaks väga ruttu, küsitlus muutuks ebasidusaks. Antud loendis on arvestatud küsitلهja ja küsitletava loogilist liikumist nii otseses kui ka kaudses mõttes. Küsitlus algab tavaliselt ikka väljas, näiteks värava juures. Nii on ka sõnad paigutatud loendisse - elamut ümbritsevad asjad, elamu, majapidamine tervikuna. Edasi liigutakse elamusse sisse (seda kas reaalselt või vähemalt vestluse loogilise järjepidevuse mõttes). Minnakse üldiselt üle konkreetsemale, üksik- ja piisiasjadele. Sealt omakorda edasi majapidamise eri valdkondadele.

Oluline on küsitluskava maht. Teoreetiliselt oleks ideaalne küsitluskava printsiibil - mida pikem ja põhjalikum, seda parem. Seda täpsemad oleksid tulemused. Paraku seab reaalne olukord sõnaloendi pikkusele piirid. Küsitletakse inimesi, kellel on omad tegemised, aeg piiratud; kaugeltki kõik ei saa aru selliste küsimuste mõttest; kellel ka aega on küllagi, võib seevastu ruttu väsida jne. See kõik seondub informantidega töötamise eetilise küljega, mille põhiprintsiip seisneb selles, et keelejuht on täpselt samamoodi inimene kui keeleuurija. Ta nõuab väärilist austust ja tähelepanu (Белл 1980 : 257).

Küsitluskava pikkuse probleem lahenes praktilise töö käigus, katseliselt. Selle tulemusena kujunes välja omapärane n.ö. ökonoomne "kahaneva loendi metoodika". Algses kavas oli sõnu 195. Küsimisel ilmnes, et see on keelejuhi vastupidavuse piir. Paljusid tuligi küsitleda mitmel korral. Kuivõrd ka küsitlejate aeg on piiratud, ei suudaks lühikese ekspeditsiooni vältel kuigi palju keelejuhte läbi küsida. Et tulemusi saada, ei tohiks neid mingil juhul alla paari-kolmekümne olla. Sellega seoses tekib ka vajadus mitme küsitleja järele. Siin piire pole - mida rohkem, seda parem.

Juba esimestelt keelejuhtidelt saadud materjalis võis tähele panna, et osa sõnu on neil täpselt üht moodi või puuduvad nende mõistete vasted kõigil. Need mõisted võis kavast edasises küsitluses välja jätta. Järgmine kava oli juba märksa lühem - 140 mõistet. Ka sellega saadud materjali operatiivsel hindamisel ilmnemise sõnad, mille edasine küsimine ei oleks uusi tulemusi andnud. Sellise mitmeetapilise vähendamise järel kujunes lõpuks loend umbes 50 sõnast, mis pakkusid kõige rohkem huvi või olid küsitluse loogiliseks ülesehituseks vajalikud, et minna ühe teema juurest teisele. Huvi pakkusid sõnad, milles tuli keelejuhtidel esile kahtlusi, millel oli mitmeid variante (ka häälikulisi), milles tuli ilmsiks mingi üldisem tendents. Väja võis jätta sõna, kui tal polnud variante või olid variandid kindlalt selgunud.

Selge on see, et taolise metoodikaga mingeid kindlaid statistilisi järeldusi teha ei saa, nagu seda eeldavad sotsiolingvistilised uurimismeetodid (Белл 1980, Mielikäinen 1985, Nahkola 1986). Antud töö eesmärk ei olegi uurida mingite inimrühmade keelekasutuse eripärasid, vaid põhjusi, miks üks sõ-

na säilib algsel kujul, teine muutub, kolmas asendub laenuga, neljas aga eksisteerib antud hetkel laenatud sõnaga paralleelselt. Sellele vastuse saamiseks ei ole ilmtingimata vajalikud statistilised andmed, vaid üldised tendentsid. Selge on ka see, et kahe sajast sõnalise loendiga ei ole majapidamisalane sõnavara ammendatud. See pole ka oluline samal põhjusel, et huvi pakuvad üldised tendentsid oma- ja laensõnade kasutusvahekorra, aga mitte antud temaatikaga sõnade ammendav analüüs. Küll aga tuleb sõnade loendisse valimisel siiski arvestada seda, et oleks esindatud nii varem tarvitusel olnud esemete nimetusi kui ka uuemaid.

Küsitlemise metoodika kohta veel selline tähelepanek: ei maksa kramplikult küsitluskavas kinni püsida. Võib ilmnedagi, et antud kohas polegi taolisi esemeid vm. Samuti võib tekkida probleeme juba ähmastuma kippuvate mõistetega või piirkonna vene keele kasutuse erisustest (küsitlaja vene keele oskuse puudulikkusest), kuna ei saada aru, mida küsitakse. Näiteks võib tuua lauanõude erinimetused, kus lihtsalt venekeelsete sõnade kavajärgne nimetamine ei andnud sageli tulemusi. Seal oli õigem lasta keelejuhtidel ise neid nimetada ja erinevused juurde seletada. Hiljem sai need viia venekeelsete nimetustega vastavusse.

Veel peab arvestama asjaolu, et keelejuhid on küsitluse käigus häälestunud just karjalakeelse nimetuse andmisele. Tegelikult reaalses keelepruugis on võimalik vene sõna eelistamine. Seepärast peab olema väga tähelepanelik, millist varianti esmalt mainitakse, millist tuletatakse kauem meelde. Selle kohta tuleks teha koheselt vastav märge või kommentaar saadud vastuste juurde.

Küsitluskavaga töötamisel on otstarbekas loendis olevad sõnad nummerdada. Nii saab aja kokkuhoiu mõttes kirja panna ainult karjala vasted, hiljem aga neid loendiga ja ka omavahel kõrvutada.

W. Labov on kirjutanud keele uurimise kohta sotsiaalses kontekstis: "Milliseid teisi meetodeid ka ei kasutataks kõnenäidete saamiseks, ainsaks ühe või teise isiku piisavalt kvaliteetse kõnematerjali saamise meetodiks oli ja jääb isiklik intervjuu... s.t. avalik süstemaatiline vaatlus. Ja nüüd me jõudsimme uurija paradoksini: keeleliste uuringute eesmärgiks kõneleva kollektiivi suhtes on selle väljaselgitamine, kuidas räägivad inimesed, kui nende üle ei viida läbi süstemaatilist vaatlust; aga selliseid andmeid võib saada ainult süstemaatiliste vaatluste teel (Лабов 1975 : 121).

Antud töö ei kujuta endast otseselt kõne analüüsi, vaid uurib inimeste mälus (teadvuses) olevaid vasteid esitatud mõistetele. Selle põhjal võib teha oletusi kõnes kasutuses oleva kohta. Niisiis on see testmeetodil (mitte nt. intervjuumeetodil) kogutud materjal.

3.2.2. Sõnaloend

Eestikeelsele nummerdatud loendile on antud venekeelsed vasted, soomekeelsed vasted ja küsitlusel saadud karjala variandid. Kui on tegemist laenuga, siis on selle kohta vastav märg. Laenurühmad on jaotatud vastavalt H. Rätsepa poolt antuile (Rätsep 1983 : 548). Venekeelsed vasted on saadud V. Muheli "Vene-eesti sõnaraamatust", soomekeelsed "Eesti-soome sõnaraamatust" (1972). Laenude kindlakstegemisel on toetutud SKES-ile. Lisaks võib

karjala vastel taga olla märke selle kohta, et:

keelejuht on sõna kaua meelde tuletanud - M,

küsitaja on mingil määral etteütlemisega teda aidanud - E.

Lühendid laenude päritolu kohta:

indoeuroopa ja indoiraani - indo-eur,

balti - blt,

germaani - germ,

slaavi - sl,

varasem vene - vvn,

vene - vn.

Märki ~ on lühenditega kasutatud liitsõnade puhul mittelaenu-
lise osise märkimiseks.

Loendi tegemisel on kasutatud ka Eesti Rahva Muuseumi
küsitluskavasid.

1	2	3	4	5
16. kelder	подвал погреб	kellari	karzina M <u>podvuala</u> <u>pogriba</u>	blt vn vn
17. esik tuulekoda	сени	eteinen tuulikappi	sin'âco	vn
18. lävi	порог	kynnys	kün'n'üs	
19. tuba	комната	huone kamari pirtti	<u>pert't'i</u> <u>komnatta</u> <u>puoli</u> pomešen'e	vn vn
20. põrand	пол	latti	latte lat't'i <u>latti</u> <u>lati</u> late	ger " " " "
21. lagi	потолок	laki	lagi	
22. sein	стена	seinä	šein'ä	blt
23. puhastuba	горница		gorniâce gornica parašpuoli parašugla šūri puoli ezimäin'e puoli	vn " vn
24. elutuba	жилая комната	olohuone	šūrišoppi	
25. peretuba	людская	tupa	el'äjä	
26. magamistuba	спальная	makuuhuone	magavo E toine puoli	
27. ikoon	икона	ikoni pyhäinkuva	jumalan'e	
28. ikoonilamp	иконная лампа		<u>lampatka</u> <u>pigun'e E</u>	vvn
29. lamp	лампа	lamppu	<u>lamppa</u> <u>pigu</u>	vvn
30. küünal	свеча	kynttilä	sveça svečka <u>tuohuš M</u>	vn "
31. peerg laast katuse-	лучина	päre lastu	luçin'ka laštu pär'e	vn

1	2	3	4	5
32. ahi	печъ	uuni	kiugua kiugu pečka	vn
33. ahjuroop	кочерга	koukku	koukku kljukka	vn
34. siiber	вышка	pelti	juška vjuška	vn
35. nagi	вешалка	naula	v'ešalka vuarna E	vn
36. riiul	полка	hylly	pal'ôça	vvn
37. tool	стул	tuoli	stūla	vvn
38. järg	скамейка	jakkara	skammi	vvn
39. laud	стол	pöytä lauta	stola	vn
40. kapp	шкаф	kaappi	škuappa	vvn
41. kummut	комот	lipasto	komoda	vn
42. puhvet	буфет	bufetti	buhveta	vn
43. voodi säng	кровать	vuode sänky	kravatti	vn
44. tekk	одеяло	täkki peite	od'juala	vn
45. lina	простыня	liina	prostij'a	vn
46. padi	подушка	tyyny pielus	poduška	vn
47. kardin	кардина	uudin verho	kardina	vn
48. kardinapuu	занавеска	verhotanho	zanaveska	vn
49. vaip pôrandariie	ковёр дорожка	matto	koura doroška polovikka	vn vn vn
50. peegel	зеркало	peili	zir'kalo	vn
51. kirst	ларъ сундук	arkku kirstu	lär'a lipaš	vn
52. häll kätki	колыбел люлка	kätkyt	kät'üt E kät't'ü	

1	2	3	4	5
53. kell	часы	kello	êuassut êuaâsut	vn "
54. aisakell kirikukell	колокол	kello	kello	germ
55. köök	кухня	keittiö köykki	kuhn'ja šoppi M	vn
56. pliit	плита	liesi kella	plitta	vn
57. kolle	очаг	takka liesi ahjo tulisija	-	
58. kastrul	кастрюля	kasari kattila	kastrul'a	vn
59. pann	сковорода	pannu	r'eht'el'ä rieht'il'ä rieht'el'ä	
60. panninäpits	сковородник		siz'ima sizumma	
61. potihark	ухват		uhvatta	vn
62. pott	горшок	ruukku pata pottu	pada savin'e pada	
63. kauss	блюдо	vati kulho	purdalo (metall) stauêca (puu, savi) luatka (savi)	vn vvn
64. taldrik	тарелка	lautanen	torelka	vn
65. kruus	крушка	tuoppi muki	kruška	vn
66. tass	чашка	kuppi	êuaška	vn
67. nuga	нож	veitsi	veiê'ê'i	
68. kahvel	вилка	haarukka	vilka	vn
69. lusikas	ложка	lusikka	luz'ikka	sl
70. kulp	поворёшка	kauha	pavarê'ê'a povorjoška povarê'ê'a	vn " "
71. pudrumänd	мутовка	härkin	här'kin M pet'el'	iraani

1	2	3	4	5
72. hari	щётка	harja	šjotka harja E M (linakamm)	vn blt
73. luud	метла	luuta	metla	vn
74. korv	корзина	kori	<u>mos'tina</u> korzina	vn vn
75. pesukauss	таз	pesuvati palju	tuaza tāza	vn "
76. uhmer	ступа	huhmar(e)	<u>humar</u> E M stūpa	vn
77. uhmrinui	петель	petkel(e)	<u>pet'el'</u> M E pet'kel'i	iraani
78. kirn võimasin	маслобойка	konekirnu	<u>zavoda</u> masloboika (käsikirnu ei teata)	vn vn
79. käimla	нужник	käymälä	nužnikka	vn
80. saun	баня	sauna kyly	külü	
81. keris	каменка	kiuas	kamen'ka kamen'n'iççe <u>kameniça</u> kiuga M kiuaç kivet	vn vn "
82. katel	катёл	kattila	kattila	germ
83. lava	полюк	lavo lauteet	palat't'i	vn
84. pink	скамья лавка	penkki	skammi lauçça	vvn vvn
85. kibu	ковш шайка	kiulu	kappa (puust) kauha (metallist) kouwsan'e <u>šaikka</u>	germ (vn?) vn " vn
86. viht	веник	vihta vasta	vašta	germ või sl
87. ait	амбар	aitta	aitta E <u>peldaitta</u> M kladuvoi ambari <u>sarai</u>	blt germ vn vn "

1	2	3	4	5
88. küün	сарай	lato	<u>sarai</u> saraja	vn "
89. lakk	чердак	ullakko	-	
90. rehi	рига	riihi	rihi	blt?
91. rehealune	гумно		<u>guomno</u> gumno guomena	vn " "
92. veski	мельница	mylly	mel'l'iĉ'ĉ'e mel'l'iĉ'ĉ'ä	vn "
93. veskikivid	жернова	myllykivit	<u>kivet</u> šūrimakivet	
94. sepikoda separaja	кузница	paja	paja M E	
95. sepahaamer	кувалда	sepänvasara	kuvalda	vn
96. haamer	молот (ок)	vasara	molotka	vn
97. kirves	топор	kirves	kir'veš	blt
98. saag	пила	saha	pila	vn
99. käärid	ножницы	sakset	nožnicat nožniĉat	vn "
100. lambarauad		keritsimet	<u>ker'iĉimet</u> M E ker'iĉemet	germ "
101. ämber	ведро	ämpäri	reŋ'gi	germ
102. kaelkoogud	коромысло	korento kantopuu	<u>koromislo</u> korendo E korenda r'engipū korvopū	vn germ
103. vokk	прялка	rukki	kuoželi	sl
104. värten	веретено	värttinä	<u>värt't'in'ä</u> värt't'in'e	vvn
105. kangasteljed стан		kangaspuut	stuavat E M štuavat	vn "
106. nôel	иголка	neula	n'ieгла	germ
107. sôel	решето	seula	s'ieгла	germ

1	2	3	4	5
108. luisk	брусок	kovasin siera	s'ieran'e	
109. käi	точило	tahko	tahko E	
110. põllumaa küünd	пашня	peltomaa kyntö	kün'n'et'ü mua mua peldo puašn'a	germ vn
111. põld	поле	pelto	peldo	germ
112. kesa	пар	kesanto	kežando M E par parovoi peldo peldo	vn vn germ germ
113. sööt	залог	kesanto	loga	vn
114. ale	подсека	kaski	kaški M E kaškipeldo korõofka	~ germ vn
115. heinamaa	сенокос	heinäniitty	hein'ämua	blt
116. aed	сад	aita puutarhu	sadu	vn
117. juurviljaaed	огород	juurviljatarha	zuagorda	vn
118. peenar	гряда	piennar	grada gradu	vn "
119. lillepeenar	клумба	kukkapenkki	klumba	vn
120. ader	плуг соха	aura	adra E M plūga soha (metallist)	germ vn vn
121. äke	борона	äes	aštova	
122. sirp	серп	sirppi	čirppi	sl
123. vikat	коса	viikate	kossa	vn
124. niidumasin	косилка	niittokone	kosilka	vn
125. reha	грабли	harava	harva	
126. koot	цеп МОЛОТИЛО	varsta	brjūža čieppi	vn? "
127. rehepeksumasin	МОЛОТИЛКА	puimakone	molotilka	vn
128. kõblas	мотыга	kuokka	motiga	vn

1	2	3	4	5
129. hang	вила	hango	hango	
130. labidas	люпата	lapio	zuastuppa lab'e (puust) M labie	vn
131. karjamaa	выгон	laidun	aida šordo E M uhoža	vn
132. karjaaed	загон	karjapiha aitaus	kujo M aida zagona tahnu	germ vn
133. laut	хлев	läävä	l'ievä M tahnu	vn
134. tall	конюшня	talli	kon'jušnja	vn
135. mold küna	корыто	ruuhi purtilo kaukalo	kartta kortta	vn "
136. sulg	запор (стойло)	sulku	aijat ajotuš ajetuš aedazet l'ievä pönge stoila zabora	vn
137. sôim	ясли	soimi	šoimi	
138. ôrs	насест	orsi	ildapū	
139. lehm	корова	lehmä	l'ehmä	
140. pull	бык	sonni	-	
141. härg	вол	härkä	här'gä	blt
142. vasikas	телёнок	vasikka	vaza vazan'e	indo-eur
143. mullikas	тёлка	mullikka	l'äht'ömä	
144. ôhv	первотёлка	hieho	l'äht'ömä t'jolka en'zikandon'e	vn
145. hobune	лошадь	hevonen	hebon'e	
146. mära	кобыла	tamma	hebo	

1	2	3	4	5
147. täkk	жеребец	ori	varža uveh M	indo-eur
148. ruun	мерин	valakka salvio	oreh M or'eh	indo-eur?
149. varss	жеребрёнок	varsa	varžan'e	indo-eur
150. siga	свиня	sika	počči	
151. emis	свиноматка	imisä	svinomuatka	vn
152. kult	хряк	karju	hr'jak	vn
153. orikas	боров	salvettu karju	-	
154. pōrsas	поросёнок	porsas	počči	
155. metssiga	кабан	villisika	kabana	vn
156. lammās	овца	lammas	lammaš	germ
157. oinas (jäär)	баран, овец	oinas	bokko	
158. kohioinas	валух	salvupässi	-	
159. tall	ягнёнок	vuona karitsa	vuonnan'e (karičča)	blt? germ?
160. utt	ярка	uuhi	karičča	
161. kukk	петух	kukko	kukko	germ
162. kana	курица	kana	kana	germ
163. tibu	цыплёнок	tipu	čipan'e	vvv
164. hani	гусь	hanhi	gūs'i gūs's'i	vn
165. metshani	дикий гусь	villihanhi	-	
166. part	утка	ankka	utka	vn
167. metspart	дикая утка	villisorsa	dikaja utka	vn
168. kass	кошка	kissa	kaz'i	
169. koer	собака	koira	koira koera	
170. kutsikas	щенок	pentu	pendu E pendo pendun'e	
171. küülik	кролик	kani	krol'ik krol'ikka	vn #
172. jänes	заяц	jänis	jän'is'	

1	2	3	4	5
173. kits	коза	vuohi	čība čību jarka koza	vn vn
174. vanker	телега одёр	vankkurit rattaat	tel'ge tel'gä tel'egä od'era	vn " " vn
175. pikkvanker	линейка		-	
176. kaarik	одноколка	kärriyt	odnokolka	vn
177. regi	дровни	reki	r'egi	
178. saan	сани	saani	korja korjan'e san'i san'kat	vvn
179. ais	оглюбля	aisa	aiz'a	indo-eur
180. jalas	полоз	jalas	jallaš poloz'jat	vn
181. ratas	колесо	ratas, pyörä	kol'essu	vn
182. kodar	спица	puola	spica	vn
183. rumm	ступица	rumpu	stupica	vn
184. telg	ось	akseli	os's'i	vn
185. look	туга	vemmel luoki	vem'm'el'	
186. rangid	хомут	länget	länget, län'gi	germ
187. rakmed	упряж	valjaat	län'get zbruja val'l'ahuš	germ vn
188. ohjad	вожжа	ohja	ohjat, ohjakšet	
189. valjad	узда	suitset	ohjat uzdočki	vn
190. suurauad	удила	kuolaimet	šūrauwat	germ
191. leid	шляя	silat	šleja	vn
192. sedelgas	седёлка	selustin	sedjolka	vn
193. sedelgavöö	подприешник	selustinhima	podprjušnik	vn
194. trengid	постромки	vetohihma	postromkat	vn
195. piits	бич, хлыст	ruoska, piiska	ruoška	vvn

3.2.3. Sõnavara kasutuses ilmnenud tendentse

Sõnade diferentseerimisel on lähtutud karjala-vene aktiivse keelekontakti tingimustest. Seepärast on karjala ja teistele läänemeresoome keeltele ning vene keelele ühise tüvega ja ilmselt enne aktiivset keelekontakti kasutusele tulnud sõnad nagu krj *čirppi*, e *sirp*, sm *sirppi*, vn *серп* (122) (sulgudes olevad numbrid tähistavad järjekorra numbrit eeltoodud loendis); krj *värt't'in'a*, sm *värttinä*, e *värten*, vn *веретено* (104) jt. (14, 69, 82, 90) loetud tinglikult omasõnade hulka.

Üheks karjala vastete diferentseerimise aluseks on kuuluvus omasõnade või laenude hulka.

Teiseks omab tähtsust variantide olemasolu või puudumine. Variandid võivad olla ühe sõna eri formatiivid või eri semeedid (Koski 1982 : 16).

3.2.3.1. Omasõnade puhul eristuvad häälikuvariantidega omasõnad (formatiivid) häälikuliste variantideta omasõnadest.

See kuulub dialektoloogia valda (eri murrete kokkupuuteala).

Nt. erinevus *koira* ~ *koera* (169) või *kaivo* ~ *kaevo* ~ *kaevu* ~ *kaivu* (5) ei anna antud töö seisukohalt olulist informatsiooni. Rühma analüüsitakse koos järgmise rühmaga.

3.2.3.2. Teiseks rühmaks on variantideta omasõnad. Iseloomulikuks on siia rühma kuuluvatel sõnadel mõistele vastava eseme, asja vanem päritolu: nt. *pert't'i* 'tare' (10), *veičči* 'nuga' (67). Kui võrrelda samasse mõisterühma kuuluvaid sõnu nagu 'kirves' ja 'saag', siis ilmneb, et 'kirves' on kasutusel omasõnana (krj *kirves*, e ja sm *kirves* (97)), 'saag' aga laenuna (*pila* < vn *пила* (98)). Selge on see, et *kirves* on oma kasutuselt vanem ja laialdasem.

Ka kuuluvad siia mõiste piires üldisema, terviklikuma olemusega asjad ning nähtused: *hein'ämua* (115), *peldo* (111). Kui hakata põllu mõistet kuidagi konkretiseerima, siis ilmneb laenu kasutamine. Näiteks ülesküntud põldu, kündi tähistab sõna *puašn'a* < vn *пашня*, millel küll on vähemkasutatavad variandid *mua* ja *kün'n'et't'ü mua*, eelistatud on aga laen (110).

Selle rühma sõnadele on iseloomulik ka kindel mälus püsimine. Vaid üksikjuhtudel on sõna meeles passiivselt (s.t. tuleb ette öelda kas teadaolev karjala sõna või mõne muu läänemeresoome keele sõna) või tuletatakse sõna pikka aega meelde. Üheks selliseks sõnaks on *vibu* 'kaevuvinn' (6). Kui võrd selles piirkonnas asus vesi sügaval, siis olid kaevud pööraga ja vibukaevu mõiste polnud aktiivses kasutuses. Nii siis, vanade sõnade mälus püsimise eelduseks on nende poolt tähistatud esemete kasutuses püsimine.

Kahte esimest rühma võib vaadelda ka tevikuna kui oma sõna kasutusega rühma.

3.2.3.3. Kolmandaks rühmaks on variantideta laensõnad. Siin rühmas on üheks tendentsiks vastupidi eelmistele uuemate esemete tähistamine. Näiteks kui ammu kasutusel olnud sööginõu - pott, on kasutusel omakeelsel kujul *pada* (62), siis märksa uuem ese - taldrik, on tähistatud laenuga: *torelka* < vn *тарелка* (64). Maaharimise mõisterühma kuuluvatest sõnadest põlluharimise üldiseid mõisteid tähistasid karjalakeelsed sõnad *peldo* (111), *hein'ämua* (115). Aiandusse puutuvaid mõisteid tähistavad aga laenud: *zuagorda* < vn *огород* (117), *sadu* < vn *сад* (116). Aiandus on küllalt hiline tegevus, mis arvatavasti venelastelt üle võetud.

Huvitav ilming on hobuseriistade mõisterühmas. Siin on tegu laenudega (*šleja* 'leid' < vn *шляя* (191), *sedjolka* 'sedelgas' < vn *седёлка* (192), *podprjušnik* 'sedelgavöö' < vn *подприешник* (193), *postromkat* 'trengid' < vn *постромки* (194)), kui asi puudutab hobuse rakendamise peensusi. Juhul, kui asi on seotud hobuse juhtimisega (*ohjakšet* 'ohjad' (188), *šūrauwat* 'suurauad' (190)), on nimetus karjalakeelne. Põhju-seks võib olla see, et hobuse rakendamine kuulub enamasti meeste ülesannete hulka, juhtida võisid võrdväärset mõlema soo esindajad. Meeste keel on palju kiiremini muutuv, seega ka laenusid üle võttev. Küsitlemisel oli ilmne, et naised ei tunne hobuseriistade peensusi. Seega võib järeldada, et meeste tööaladesse puutuvasse leksikasse tungib aktiivsemalt laene.

Laensõnad võivad olla erineva häälikulise kohanemusega. Näiteks on üldine sõnalõppude vokaliseerumine: *stūla* 'tool' < vn *стул* (37), *stola* 'laud' < vn *стол* (39). Rõhk on asetunud esimesele silbile. Mõnikord on vokaal sõna keskelt välja langenud: *kartta* 'mold' < vn *корыто* (38). Iseloomulik on vene rõhulise silbi a diftongistumine: *čuaška* 'tass' < vn *чашка* (66). Vene sufiksile asemele võivad liituda tüvega omad: *čipān'e* 'tibu' < vn *цыплёнок* (163).

3.2.3.4. Kohanemuse astme järgi on võimalik kindlaks määrata laenude vanust, kronoloogiline laenude diferentseerimine ei ole aga selles töös eesmärgiks seatud. Tähelepanu tuleb küll juhtida häälikuvariantidega laenude rühmale. Ühtaegu võivad olla kasutusel erineva kohanemusega laensõnavariandid: *juška* ~ *vjuška* 'siiber' < vn *вьюшка* (34). Variandis *juška* on läänemeresoome keeltele üldiselt mitteomasest sõnaalgulisest konsonantühendist üks komponent välja langenud. Üldiselt on

neid sõnu vähe ja üldtendents on siiski selline, et enamkasutatavad on rohkem kohanenud variandid. Nt.: *pavarĉĉa* 'kulp' < vn поворѣшка (70), *mel'l'iĉĉe ~ mel'l'iĉĉä* 'veski' < vn мельница (92), *kartta* 'küna' < vn корыто (138), *krolikka* 'küülik' < vn кролик (171).

Edasi vaatleme paralleelkasutusega sõnu. Need on sõnad, kus n.ö. midagi on "lahti". Mingil põhjusel ei ole neil sõnadel ühest kasutust. Need sõnad peaksid olema eelmistega võrreldes analüüsiks enaminformatiivsed. Jaotada võib nad järgmiselt: omavariandi eeliskasutusega sõnad, laenvariandi eeliskasutusega sõnad, eelistuseta paralleelkasutusega sõnad.

3.2.3.5. Omavariandi eeliskasutusega sõnades ilmneb kohe sama tendents, mis variantideta omasõnadelgi: üldisema tähendusega sõna, liiginimetus, põhisõna on karjala variant; ning kitsendusega nüanss, uuem nähtus, mis mahub sama mõiste alla, võib olla juba laen. Nt. maja vastena on eelistatud *kod'i*(8). Variantidena on esitatud *per't't'i*, *talo*, *p'ät'istenka*. *talo* on halvasti meeles. *per't't'i* on neljaseinaline majatüüp, mis on ilmselt varasem, *p'ät'istenka* < vn пятистенка on viieseinaline (üks on maja sees vahesein), suurem majatüüp ja hilisem nähtus neil aladel.

Teiseks tendentsiks selles rühmas võib lugeda seda, et kui on tegemist vana ja mitte kasutusel oleva asja või nähtusega, siis võidakse pakkuda enam variante, ka laenulisi. Samas on põhiline ikkagi omasõna. Niisiis, omasõna kipub ununema, laensõna aga ei kinnistu aktiivse kasutuse puudumise tõttu. Nt. 'ale' tähenduses *kaški* (114). Variantidena pakutakse *kaškipeldo* (siin see liitumine - *peldo* ilmselt lisab mõistelist kindlust, kuuluvust põllu mõiste alla; ka võib oletada

keelejuhi täpsuse taotlust) ja *korčofka* mis on vene tüvest moodustunud. Sama nähtus *kežando* (112), *här'kin* (71), *čība* (173) puhul.

3.2.3.6. Laenvariandi eeliskasutusega sõnade puhul ilmneb eelmise rühmaga võrreldes vastupidine tendents. Põhisõna võib olla uuem mõiste, kasutus laenuna. Mingi nüansiga paralleel, mis on vanema päritoluga, on omasõnaline. Siin on oluline see, et kasutus oleks aktiivne. Näiteks mõiste 'lamp' vaste *lampa* < vn лампа (29). Paralleelina on kasutusel *pīgu*, aga tal on spetsiifiline nüanss, kuivõrd selle all mõistetakse eelkõige varem kasutusel olnud petrooleumilampi. Praeguse lambi all mõistetakse muidugi laes rippuvat elektripirni. See on ka sagedasemas kasutuses.

Tihti on seos eseme materjali ja selle vahel, kas variant on laen või omasõna. Materjal viitab muidugi sellele, kas ese on vanem või uuem. Näiteks tähistas kibu või kapp, kui see oli puust (endisaegne veenõu), sõna *kappa*. Sama mõiste tähistamiseks on pakutud variant *kauha* < vn ковш, mis on, arvestades häälikumuutust, juba mõnda aega kasutusel olnud ja kohanenud karjala keelele. Tähistab see sama eset, kuid metallist. Kõige enamkasutatav on aga *šaiikka*, ka vene laen (85) metallist analoogse eseme kohta, mis praegusajal leili viskamiseks ja vee tõstmiseks tarvitusel (e *kopsik* < vn ковш). Veel selliseid sõnu: *adra* - puust, *soha* < *coxa* - rauast, kõige enamkasutatav *plūga* < vn плуг 'ader' (120); *lab'ie* - puust, *zuastupa* - rauast < vn заступ (ka *lab'ie* on vene laen, kuid ühine kõigile läänemeresoome keeltele: e *labidas*, sm *lapio* (130).

3.2.3.7. Eelistuseta paralleelkasutusega sõnad, kus ei joonis-

tu välja oma- või laenvariandi eelistus, on ilmselt vaheast-
med nihkumises omasõnalt laenule, nt. *vualu ~ zavjortka* <
vn *завёртка* 'pöör' (7), *tuohuš ~ svečka* < vn *свеча* 'küünal'
(30), *šordo ~ uhoža* < vn *уход, уходить* 'karjamaa' (131),
tahnu ~ l'ievä < vn *хлеб* 'laut' (133).

Variante omavate sõnade seas on sageli selliseid, mil-
le tähenduse mõistmisel on mingi segadus - see võibki tingida
eri variantide pakkumise. Näiteks osutus arusaamine mõistest
'sulg'(seasulg) üpris segaseks. Pakutud variandid: *l'ievä*,
aijat, ajetuš, aedaz'et, stoila, zabora, põnge (135). *l'ievä*
tähistab ka väikest lauta; *ajetuš* on ajutise aediku tähenduses;
kõige kindlamini mõistele vastav (aga mitte sagedasem) on
stoila; *põnge* tähistab aga hoopis pöörsulgurit ukse (kasvõi
seasulu ukse) ees. Sellise sõna puhul võib viga olla ka küsi-
mises. Nimelt ei pruugita kohapealse vene dialekti järgi tunda
sõnaraamatus olevat sõna. Siit vääriti arusaamised.

Variantide rohkust võib põhjustada ka mõiste ähmastumine
või ka üldse mitte teadvustamine sotsiaalses teadvuses. Näi-
teks mõiste 'talund)' talumajapidamise üldisemas tähenduses
(vn *усадыба, хозяйство*). Variantidena on esitatud: *zuagorda*,
hozjaistvo, talo, kod'i, usad'ba, huonehet(1). Enam kasutatavad
variandid *zuagorda, hozjaistvo, usad'ba*. Kaks viimast võivad ol-
la põhjustatud küsimusest endast (vt. vene vasteid). Pakutakse
sama sõna venekeelsele mõistele vastena. Variandid *zuagorda*,
kod'i, huonehet viitavad sellele, et talundi, talumajandi alla
ei osata haarata kogu maa ja hoonete kompleksi, vaid kas ühe
või teise neist. Variant *talo* on ununemas. Võimalik, et sel-
lise kompleksi tähistamist koos polegi olnud.

On ka selliseid mõisteid, millele vastet ei olnud. Nt.

ei tunta koduloomade puhul kastraatvorme, vähemalt ei eristata neid sõnuti. Nt. tähistab *här'gä* mõlemat vormi. Vaste puudub orikale, kohioinale. Ei olnud vastet sellisel iidsel mõistel nagu kolle. Arvatavasti on see mälus kustunud, kuna asja kasutuses pole. Puudub ka vaste mõistele 'lakk, laka-pealne'. Põhjus ilmselt arhitektuuri omapäras, kus küünid on lakapealseta. Huvitav on siinjuures märkida, et Tšamerovo ümbruses (naabruses antud piirkonnaga) tunti sõna *lakka* liitsõna osisena: *piänlakka*. Säilinud oli ta arvatavasti oma kõnekäänulisele olemusele: *piänlakka ei rja; piänlakka riadaw* 'pea ei tööta; pea töötab'.

Huvitav tähelepanek on seoses kodulindude ja nende metsikute vormidega. Nimelt on kodulindude hani ja part tähistuses laenud *gus's'i* (164) ja *utka* (166). Metsikutest vormidest hanel (metshanel) vaste puudub. Teda ei tunta, aetakse segi kurgedega. Pardile pakutakse vasteid *utka*, *dīkaja utka* (167). Eriti viimane tundub olevat n.ö. otsitud vastus. Võrdlusena võib tuua jälle Tšamerovo piirkonna keelepruugi, kus metsikute vormide tähistamiseks olid nende sõnade karjalakeelsed variandid *hanhi* ja *šorža*. Vrd. sm *hanhi* ja *sorsa*, e *hani*. Ilmselt on kohalike elanike seas vähe neid, kes tegeleksid kütimisega. Siit tulenevalt on kadunud ka metslindude omakeelsed nimetused.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et
- sõnad, mis tähistavad kas vene kultuurist üle võetud esemeid või nähtusi, mis on tekkinud aktiivse kontakti ajal, on laenatud;

- kui mingis funktsioonis oleva eseme materjal on uuenenud (puu, metall), siis on ka eseme nimetus laenuline või kasutatakse laenu paralleelina;
- omasõnalisena hoiab nimetusi nende tähistatud esemete säilimine kasutuses;
- vene laenude ja laenvariantide pealetungi üheks põhjuseks on vene keele järjest laialdasem kasutus meeste ja nooremate põlvkondade poolt. Põhjuseks sotsiaalne taust: meeste suhtlusaktiivsus, kooliharidus, massikommunikatsioon, assimilatsioon.

Kokkuvõte

Keelenähtused kulgevad ikka inimeste kaudu, sellest läh-
tudes tuleb vaadelda ka keelekontakti. Keelekontakti ilmingud
(eelkõige interferentsinähud) ei ole tingitud ainult keeltes
endis sisalduvatest põhjustest. Tähtis on inimene oma kesk-
konnas. See asjaolu nõuab keelekontaktide uurimisel psühho-
loogiliste ja sotsioloogiliste meetodite rakendamist.

Karjalaste ja venelaste kokkupuuteid on aset leidnud ju-
ba kauges minevikus. Keelekontakt on kujunema hakanud aktiiv-
sel tasandil alates XVII sajandist. Üheks alaks, kus see toi-
mus, on praegune Vesjegonski rajoon, mis omakorda kuulub Ka-
linini oblastisse (endine Tveri kubermang). Vesjegonski murde-
alal on toimunud aja jooksul karjalaste kultuuris suuri muu-
tusi, segunetud on venelastega ja keel on vene keelelt saa-
nud tugevaid mõjutusi. Karjala keel on taandunud kodusesse
miljöösse ning hakkab taanduma sealtki. Analüüsides muutu-
si keeles, võib väita, et ta on peatselt hääbumisele määra-
tud. Järeldada võib seda muutuste küündimisest grammatilisse
struktuuri ja noore keelt oskava põlvkonna puudumisest. Põh-
jusi keelekontakti seesuguseks arenguks on mitmeid. Sotsio-
kultuurilistest põhjustest võib nimetada oma kultuuri asendu-
mist vene omaga ja folkloorse traditsiooni puudumist, kirja-
keele puudumist, venekeelset haridust, massikommunikatsiooni
(ainult vene keeles), vene keele rolli administratiivkeelena,
rahva assimileerumist venelastega, segaabielusid. Kirjakeele
puudumine ja ainult venekeelne kooliharidus on väära keele-
poliitika saadused.

Oma mõju on psühholoogilistel teguritel. Vene keele domineerimine kõikidel elualadel on viinud karjala keele prestiiži langusele. Siit omakorda tuleneb noorte negatiivne suhtumine karjala keelesse. Vanem põlvkond on aga oma keele säilitanud ja oma osa on siin positiivsel häälestusel emakeele suhtes. Ka ajutine keskkonnavaheetus avaldab mõju kakskeelsusele. Linna minev karjalane siirdub vene keelele.

Puhtkeelelistest teguritest karjala ja vene keelekontaktis tuleb eelkõige nimetada keelesüsteemide erinevust. See on kindlasti pikendanud karjala keele vastupanu vene mõjudele.

Kahe rahva territoriaalne kokkupuude toob paratamatult kaasa kultuuride ja keelte kokkupuute ning nende vastasmõjud. Tavaliselt kujuneb üks kultuur ja keel domineerivaks oma kandjate suurema arvukuse ja sotsiaal-poliitiliste olude tõttu. Teise keele "sissetung" saab alguse sõnade laenamisest. Seetõttu on kakskeelsuse tekke ja arenemise vaatlemise seisukohalt oluline uurida sõnavaraga seotud probleeme.

Sõnade laenamine ei toimu ühekorraga. Seepärast moodustavad sõnavara mingil ajahetkel nii omasõnad kui ka laenud, samuti esineb nii oma- kui laensõnade paralleelkasutus samade mõistete tähistamisel. Siin tekib küsimusi oma ja laensõnade kasutuse vahekorra, selle eripära põhjuste kohta. Et neis probleemides leida mingeid seaduspärasusi, tendentse, tuleks kasutada sõnavara kogumisel sotsiolingvistide kogemusi ja vaadelda sõnade analüüsimisel sotsiokultuurilist tausta, kui-võrd lihtsalt sõnade registreerimine on selleks ebapiisav.

Tendentside väljajoonistumiseks pole vajalik kogu sõnavara uurimine (mis oleks muidugi ideaalne), vaid võib piirduda kitsama loendiga. Selleks on sobiv majapidamisalane sõnavara

kui inimese igapäevase olemisega kõige tihedamalt seotu. Veelgi võib loendit kitsendada ainult nimisõnade piiresse. Nimisõnad on kõige enam laenuvad ja seega on tendentside ilm-nemine just neid analüüsides tõenäolisem.

Arvestades piiratud aega ekspeditsioonil, on sõnaloendi läbiküsimisel otstarbekas kasutada "kahaneva loendi meetodit". Sõna, mille kasutuse erijoon on selge, langeb edasisest loen-dist välja. Küsitlemisel tuleb arvestada ka keelejuhtidega suhtlemise eetilisi külgi. Kahanev loend täidab ka seda funktsiooni, kuna nii saab vältida keelejuhtide liigset koor-mamist. Samuti võimaldab juba lühenenud nimekiri küsida läbi enam keelejuhte. Efekt suureneb veelgi mitme küsitlaja sama-aegse tööga. See eeldab sõnaloendi pidevat ühitamist küsitl-ejate vahel.

Küsitlemine peab olema paindlik, reageerima kohalikele oludele, võimalikele kohaliku vene keele kasutuse erijoontele. Iga sõna puhul tuleb teha märge selle kohta, kas keelejuht sõna hästi mäletab, millist võimalikku varianti ta ühe mõiste vastena eelistab.

Ilmnevad variandid ning tähelepanekud nende kasutuse koh-ta on oluliseks informatsiooniks sõnavara analüüsil ja ten-dentside selgitamisel. Variatiivsuse tähtsusele on juhtinud tähelepanu just sotsiolingvistid selle sajandi 60-ndail aas-tail.

Arvesse võttes sõnade kuuluvust oma- või laensõnade hul-ka ja variantide esinemust, võib loendile saadud vasteid diferentseerida ning vaadata tendentse saadud gruppide kaupa.

1. Häälikuvariantidega omasõnad. Variantide olemasolu põhju-sed on oma keele murdelises taustas. Rühm liitub järgmisega.

2. Variantideta omasõnad. Iseloomulik on vanemate asjade tähistamine (*kaivo* 'kaev', *pertti* 'tare', *veiççi* 'nuga'); üldisema mõiste tähistamine (*peldo* 'põld'). Sõnad on oma-keelsetena meeles tänu pidevale aktiivsele kasutusele.
3. Variantideta laensõnad. Iseloomulik mõiste hilisem kasutusse tulek (*torelka* < vn тарелка 'taldrik'); üldisema mõiste täpsustus (*puašn'a* < vn пашня 'künd' kui mõiste 'põld' täpsem määratlus); kuulumine meeste tööaladesse puutuvasse leksikasse, nt. hobuserakmed (*šleja* < vn шлея 'leid'; *sedjolka* < vn седёлка 'sedelgas'). Mehed on sotsiaalselt aktiivsemad, liikuvamad. Seega on nende kokkupuude teise keelega tihedam ja keel vastavalt ka laenulisem.
4. Häälikuvariantidega laensõnad. Tendentsiks on omakeelsele häälikusüsteemile enam kohanenud variantide suurem kasutus *pavarçça* on eelistatud *povorjoška* ees < vn поворёшка 'kulp'). Selliseid sõnu on vähe ja grupp teistest vähem olulisem.
5. Omavariandi eeliskasutusega sõnad. Samale mõistele antud vasted võivad omada erinevust püsinüanssideks. Nüanss võib seisneda ühe variandi üldisemas olemuses. Maja vastena on variant *kod'i* sagedasem. Vähem kasutatakse varianti *pjät'i-stegka* < vn пятистенка. *kod'i* on üldisem ja sealjuures ka vanem sõna *pjät'istenka* on kasutusel uuema majatüübi tähenduses ja maja mõiste konkretiseering.

Omasõnalist varianti võidakse eelistada seetõttu, et laen pole vähese kasutuse tõttu kinnistunud. Samas kaasneb üleüldse selle mõiste vaste halb mäletamine (*kaški* 'ale' - enamkasutatav, *korçofka* < vn горчовка - vähemkasutatav).

6. Laenvariandi eeliskasutusega sõnad. Märgivad uuemaid

mõisteid. Ka siin võib variantide vahel esineda mõistelisi nüansse. Mõistele 'lamp' on antud variantidena *lampa* ja *pigu*. Viimane tähistab siiski täpsustamisel petrooleumilampi, on omasõnaline, sest tegu on vanema esemega ja vähemeelistatud, kuna esineb harvem.

7. Eelistuseta paralleelkasutusega sõnad. Siin on võrdse sagedusega kasutatud nii oma- kui laenvariante. Ilmselt ei ole neis veel toimunud nihet laenu eeliskasutuse suunas (*vualu ~ zavjortka* < *vn* *завёртка* 'pöör').

Eeltoodud grupid võib veidi üldisemalt rühmitada. Kaks esimest moodustavad omasõnade rühma, kaks järgmist laensõnade rühma ja kolm viimast on paralleelkasutusega sõnade rühm.

Lisaks neile esineb mõisteid, millele pole vasteid. Kohalikust spetsiifikast tingituna puudub näiteks mõiste 'laka-pealne'. Arhitektuuris puudub selline ehituse element. Esineb naabermurdealal sõnaühendis *piänlakka*.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et: laenamist tingib uuema päritoluga esemete kasutuselevõtt; uute tegevusvaldkondade tekimine; mõistete kuulumine vene keeles aktiivsemalt suhtlejate tegevusvalda (mehed, noored).

Veelgi enam põhjustab vene keelele üleminekut järjest ulatuslikum assimilatsioon, vene keele domineeriv staatus ja sellega seotult karjala keele prestiiži puudumine.

Kasutatud kirjandus

Ariste, P. Keelekontaktid. - Tln.: Valgus, 1981.

Ariste, P. Slaavlaste ja läänemerelaste keelelisist kokkupuuteist // Looming. - 1952. - Lk. 698 - 706.

Ariste, P. Vene laensõnadest vanemas eesti kirjakeeles // Keel ja Kirjandus. - 1958. - Nr. 1. - Lk. 25 - 34.

Ariste, P., Laanest, A. Läänemeresoome keelte uurimise tulemusi ja probleeme // Keel ja Kirjandus. - 1985. - Nr. 7. - Lk. 387 - 399.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. - Tln.: Valgus, 1968 - 1976.

Hint, M. Vaateid kakskeelsusele roosade prillideta // Vikerraar. - 1987. - Nr. 6, 7. - Lk. 51 - 57; 46 - 51.

Kokla, P. jt. Eesti-soome sõnaraamat. - Tln., 1972.

Koski, M. Suomen johto-opin morfologiaa // Fennistica IV. - Turku, 1982.

Krjukov, M. Sada rahvust? // Edasi. - 1987. - 20. aug.

Mielikäinen, A. Soome dialektoloogia ja nüüdiskõnekeele uurimine // Keel ja Kirjandus. - 1985. - Nr. 12. - Lk. 729 - 738.

Muhel, V. Vene-eesti sõnaraamat. - Tln., 1970.

Nahkola, K. Sotsiolingvistika ja varieeruv keel // Keel ja Kirjandus. - 1986. - Nr. 2. - Lk. 79 - 89.

Ruutsoo, R. Keelest, kultuurist ja keeleökoloogiast // Keel ja Kirjandus. - 1987. - Nr. 10, 11, 12. - Lk. 587-599; 646-655; 716-725.

Rätsep, H. Eesti kirjakeele tüvevara päritolu // Keel ja Kirjandus. - 1983. - Nr. 10. - Lk. 539 - 548.

- SKES = Toivonen, Y., Itkonen, E. jt. Suomen kielen etymologinen sanakirja. - Helsinki, 1955 - 1981. - I - VII.
- Virtaranta, P. Juho Kujola - karjalan ja lyydin tutkija. - Helsinki, 1960.
- Virtaranta, P. Tverin karjalaisten entistä elämää. - Porvoo-Helsinki, 1961.
- Virtaranta, P. V. Alavan matkamuistelmia Tverin karjalaista kesällä 1895 // Separatum ex: Kalevalanseuran vuosikirja 53, 1979. - S. 203 - 265.
- Virtaranta, P., Virtaranta, H. Kauas läksit karjalainen: Matkamuistelmia tverin karjalaisista kylistä. - Porvoo-Helsinki-Juva, 1986.
- Баранникова Л.И. Сущность интерференции и специфика ее проявления // Проблемы двуязычия и многоязычия. - М., 1972.
- Баранцев А.П. Карельская письменность // Прибалтийско-финское языкознание. - Л., 1967. - С. 89 - 105.
- Баранцев А.П. О современном состоянии карело-русских языковых контактов // Тезисы докладов Всесоюзного научного совещания финно-угроведов. - Ужгород, 1977. - С. 10.
- Белл Р.Т. Социолингвистика. - М., 1980.
- Брук С. Население мира: Этнодемографический справочник. - М., 1986.
- Бубрих Д.В. Русское государство и формирование карельского народа // Прибалтийско-финское языкознание. - Л.: Наука, 1971. - С. 3 - 22.
- Вайнрайх У. Языковые контакты. - Киев, 1979.
- Гамперц Д.Д. Об этнографическом аспекте языковых изменений // Новое в лингвистике. - М., 1975. - Вып. VII. - С. 299 - 320.

Злобина В.С. Языковые контакты и изменения в грамматической
структуре языков // Прибалтийско-финское языкознание.
- Л.: Наука, 1971. - С. 33 - 37.

Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте //
Новое в лингвистике. - М., 1975. - Выпуск VII. - С. 61 - 81.

Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. -
М., 1972. - Вып. VI. - С. 344 - 383.

Хауген Э. Языковой контакт // Новое в лингвистике. - М.,
1972. - Вып. VI. - С. 96 - 182.

СОБСТВЕННЫЕ И ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА В СИТУАЦИИ ДВУЯЗЫЧИЯ В ВЕСЬЕГОНСКОМ РАЙОНЕ

Резюме

Активный карело-русский языковой контакт восходит к XVII веку. В тот период происходила наиболее массовая эмиграция из-под влияния шведской власти на территорию России, в том числе и в Тверскую губернию (ныне Калининская обл.), из которой Весьегонский район составляет одну, северно-восточную часть.

Со временем в результате ассимиляции и языкового контакта у проживающих там карелов сформировалось совершенное двуязычие. Ими была также принята русская культура (православными были они до начала контакта). От своей культуры сохранились только отдельные элементы, относительно языка произошел переход на русский язык.

Привнесение элементов другого языка (в данном случае русского) в карельский положило начало заимствованию слов. Посредством заимствованных слов с течением времени вторгается и другая артикуляционная база (у карелов обширная палатализация), а также заносятся элементы грамматики, происходит изменение структуры языка.

Таким образом, весьма важно рассмотреть процесс заимствования слов с точки зрения исследования двуязычия.

В настоящей работе рассматривается соотношение использования собственных и заимствованных слов в области хозяйственной деятельности. Перечнем, состоящим из 195 слов, опрошено примерно 40 носителей языка из 11 сел. Полученные соответствия дифференцированы с учетом: 1) их принадлежности к собственным или к заимствованным словам, 2) встречаемости вариантов.

На основе этого стала возможной следующая классификация соответствий:

1. Собственные слова

- 1) безвариантные
- 2) с фонетическими вариантами

2. Заимствованные слова

- 1) безвариантные
- 2) с фонетическими вариантами

3. Параллельно используемые слова

- 1) слова с преимущественным использованием собственного варианта
- 2) слова с преимущественным использованием заимственного варианта
- 3) слова с параллельным использованием без предпочтения.

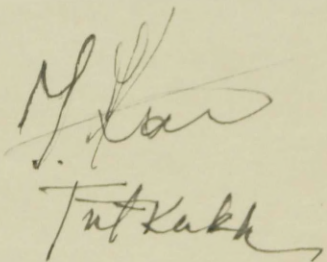
Анализ групп слов позволил заключить следующее: заимствование обусловливается применением предметов более нового происхождения; возникновением новой области деятельности; принадлежностью понятий к роду занятий лиц, активнее общающихся на русском языке (мужчины, молодежь).

Поскольку вопросы языкового контакта и двуязычия (а также заимствование) заходят далеко за пределы чисто лингвистических явлений, то в данной работе при сборе и анализе материала учитывались внеязыковые факторы, социальный фон (языковую ситуацию в более широком значении).

На основе сказанного можно утверждать, что переход на русский язык вызван постоянно расширяющейся ассимиляцией, доминирующим статусом этого языка и отсутствием в связи с этим престижа карельского языка.

Sisukord

Sissejuhatus.....	2
1. Keelekontaktist ja kakskeelsusest	
1.1. Keelekontakt.....	7
1.2. Kakskeelsus.....	8
2. Keelesituatsioon vesjegonski karjalaste asualal	
2.1. Karjala-vene keelekontakti kujunemine.....	17
2.2. Varasemaid märkmeid tveri karjalastest.....	19
2.3. Nüüdissituatsioon.....	21
2.3.1. Sotsiokultuuriline analüüs.....	25
2.3.2. Psühholoogilisi aspekte.....	30
2.3.3. Keelefaktoreid.....	32
3. Laen- ja omasõnade kasutus	
3.1. Üldist laenamisest ja variatiivsusest keeles	35
3.1.1. Keelekontakt ja laenamine.....	35
3.1.2. Omasõnad ja laenud.....	36
3.1.3. Variatiivsus.....	37
3.2. Sõnavara analüüs.....	39
3.2.1. Sõnaloendi valik ja metoodika sellega töötamisel.....	39
3.2.2. Sõnaloend.....	43
3.2.3. Sõnavara kasutuses ilmnenu tendentsed.	55
Kokkuvõte.....	63
Kasutatud kirjandus.....	68
Собственные и заимствованные слова в ситуации дву- язычия в Весегонском районе. Резюме	71


T. Kakk